

# KLIMAATRECHTVAARDIGHEID

## HERVERDELING VAN MIDDELEN ÉN MACHT

AUGUSTUS 2022





## **INHOUD**

---

<b>1. De klimaatverandering is door en door politiek</b>	<b>3</b>
<b>2. Verantwoordelijkheid erkennen én nemen</b>	<b>7</b>
2.1. Opwarming beperken	9
Ambitieuze beleid met concrete maatregelen	10
Financieringsstromen en private sector	14
2.2. Naar een Belgisch klimaatbeleid met aandacht voor duurzaamheid en mensenrechten wereldwijd	15
Agrobrandstoffen: valse klimaatoplossing	15
Energietransitie: grondstoffenrush	16
2.3. Gevolgen aanpakken	17
Internationale klimaatfinanciering	19
Klimaat schade en verlies	21
Klimaatmigratie	22
<b>3. Politiek probleem vergt politiek antwoord: herverdeling van middelen en macht</b>	<b>24</b>
3.1. Hefboom 1: Herverdelen van middelen	24
Een eerlijke aanpak van de schuldencrisis	25
Rechtvaardige transitie: meer dan jobs	25
3.2. Hefboom 2: Herverdelen van macht	28
Een einde aan corporate capture	28
Democratische besluitvorming op alle niveaus	29
Leren van alternatieve paradigma's	31
<b>4. Strijd voor klimaat rechtvaardigheid loont</b>	<b>33</b>

## **COLOFON**

---

**Redactie:** Kiki Berkers (11.11.11)

**Met dank aan:** Koen Detavernier (WSM), Dries Merre (FOS), Naima Charkaoui, Femmy Thewissen, Jana Van Braeckel

**Vormgeving:** Betty Bex - Metronoom • **Foto cover:** © Suvra Kanti Das / Guardian / eyevine

**Verantwoordelijke uitgever:** Els Hertogen, Vlasfabriekstraat 11, 1060 Brussel





## 1. DE KLIMAATVERANDERING IS DOOR EN DOOR POLITIEK

---

Iedereen heeft recht op een veilige en gezonde leefomgeving. Dit willen we allemaal. De klimaatverandering vormt echter een fundamentele bedreiging voor dit recht. De opwarming van de aarde is vandaag gemiddeld 1,2° Celsius<sup>1</sup>. Deze opwarming berokkent nu al onherstelbare schade aan ecosystemen en mensen. En de gevolgen dreigen steeds verwoestender te worden.

Klimaatgerelateerde weersomstandigheden zorgen steeds meer voor cyclonen, hittegolven en natuurrampen. India en Pakistan kampten in maart 2022 met een ongekende hitte, met recordhoogtes van meer dan 50°C. In sloppenwijken breken branden uit, bewoners krijgen een hitteberoerte en drogen uit, en er is een tekort aan elektriciteit en water. België zag in 2021 de eerste overstromingen. Huizen werden vernield, mensenlevens gingen verloren. Ook tragere effecten zoals woestijnvorming, de stijging van de zeespiegel, de verzilting van de bodem en verminderde regenval brengen schade toe. Deze veranderingen in de leefomgeving leiden tot voedselonzekeerheid, waterschaarste, een terugval in visvangst of verminderde landbouwopbrengsten. Bovendien kunnen trage effecten ook omslaan in plotse impact. Denk aan de stijging van de zeespiegel die leidt tot overstromingen of verwoestijning, wat dan weer leidt tot natuurbranden. We bevinden ons in een klimaatcrisis.

**+50°C**

**maart 2022:  
ongekende hitte in  
India en Pakistan**

Deze crisis verwoest de natuur en **ondermijnt vele basisrechten voor iedereen**: welzijn, gezondheid, onderwijs, voedsel, water, arbeids- en mensenrechten, een veilige en gezonde leefomgeving, én een leefbare planeet ... Maar ze raakt niet iedereen even gelijk. Met name **lagere inkomenslanden dragen de grootste gevolgen**. Wereldwijd bevinden de meest klimaatkwetsbare landen zich vooral in Sub-Sahara Afrika en Zuidoost-Azië. Binnen landen voelen vooral **kwetsbare groepen** zoals mensen in armoede, vrouwen en meisjes, mensen op de vlucht, mensen met een donkere huidskleur, LGBTQI+-mensen<sup>2</sup>, ouderen, mensen met een beperking en inheemse gemeenschappen de gevolgen. Zij onderkennen bovendien structurele belemmeringen om zich tegen de negatieve effecten van de klimaatcrisis te wapenen, en hebben amper stem of vertegenwoordiging in het maken van beleid. Het leven van mensen die al te maken hebben met onrecht en onderdrukking wordt zo nog moeilijker. De klimaatcrisis versterkt dus ongelijkheid, tussen landen en binnen landen.

Niet enkel de gevolgen, ook de **oorzaken van de klimaatcrisis zijn ongelijk**. Zo is bijvoorbeeld het ganse continent Afrika verantwoordelijk voor minder dan 4% van de broeikasgassen. Maar behoren zijn inwoners wel tot één van de meest klimaatkwetsbare. Het zijn met name de rijkere landen, zoals de Verenigde Staten en West-Europese landen, die zowel historisch als tot op vandaag verantwoordelijk zijn voor de grootste uitstoot van broeikasgassen. En binnen landen, is niet iedereen even verantwoordelijk. De rijkste 10% van de wereldbevolking is verantwoordelijk voor 52% van de uitstoot van broeikasgassen. De armste 50% voor slechts 7%<sup>3</sup>. Slechts 20 multinationale ondernemingen hebben bijgedragen aan 35% van de wereldwijde CO<sub>2</sub>-uitstoot en methaan sinds 1965<sup>4</sup>. Dit zijn met name producenten van olie, aardgas en steenkool. Bekende namen zoals Chevron, Exxon, BP en Shell zijn samen verantwoordelijk voor meer dan 10% hiervan. Het huidige systeem is gestoeld op kortetermijnwinsten, overconsumptie en overproductie. Schade aan klimaat, de natuur en mensen lijkt slechts een externaliteit. De verantwoordelijkheid voor de crisis ligt dus meer bij sommige landen, bedrijven en inkomensgroepen dan bij andere. Dat maakt van het klimaatprobleem een verhaal van ongelijke verantwoordelijkheden.



Het klimaatbeleid van historische uitstoters is té weinig ambitieus en komt té traag op gang. Maar er is ook een ander probleem. **Slechte klimaatmaatregelen** dreigen nieuwe vormen van ongelijkheid, ecologische druk, en schending van mensenrechten met zich mee te brengen. We zien vaak beleid met oogkleppen op: een grootschalige uitrol van elektrische wagens, zonder het aantal auto's op de weg te verminderen, dreigt een nieuwe grondstoffenrush met zich mee te brengen, met hieraan gekoppeld de problematische mijnbouwsector. Valse klimaatoplossingen, zoals agrobrandstoffen of koolstofcaptatie-technologieën vragen massale hectares landbouwgrond. De gevolgen zijn grootschalige ontbossing en bodemerrosie. Klimaatdoelstellingen en respect voor mensenrechten gaan hand in hand. België en Europa hebben een verantwoordelijkheid om te garanderen dat beleidskeuzes niet bijdragen aan ecologische en sociaaleconomische problemen elders.

### ONGELIJKHEID VAN DE KLIMAATCRISIS

De wereldwijde klimaatcrisis en de wereldwijde ongelijkheidscrisis zijn zeer nauw met elkaar verweven. Ongelijkheid van de klimaatcrisis in een notendop:

1. Rijkere, geïndustrialiseerde landen zijn in grote mate verantwoordelijk voor het veroorzaken van de klimaatcrisis, en hebben nog altijd een hoge uitstoot.
2. Lagere inkomenslanden hebben het minst bijgedragen aan de klimaatcrisis, maar dragen de grootste gevolgen van de klimaatcrisis.
3. Kwetsbare groepen, zoals vrouwen en inheemse groepen, dragen de grootste lasten.

Zo dreigt de klimaatcrisis ongelijkheden te vergroten.

4. Tegelijkertijd hebben deze landen en groepen onvoldoende (toegang tot) middelen om deze gevolgen aan te pakken.
5. Kwetsbare groepen en lagere inkomenslanden die het hardst geraakt worden door de klimaatcrisis, worden structureel uitgesloten van beslissingen over de klimaatcrisis.
6. Slechte klimaatoplossingen dreigen nieuwe vormen van ongelijkheid, ecologische schade, en schending van mensenrechten met zich mee te brengen.

Een centrale doelstelling van 11.11.11 is dan ook wereldwijde klimaatrechtvaardigheid. Klimaatrechtvaardigheid erkent de klimaatcrisis als een sociaal en politiek probleem, naast een ecologisch probleem. Ze houdt rekening met de ongelijke verdeling van middelen en macht. Klimaatrechtvaardigheid gaat over het erkennen van de onderlinge verbondenheid van strijd tegen onrecht en onderdrukking en, daarbij, het strijden voor oplossingen voor de klimaatcrisis die niet alleen de uitstoot verminderen, maar in de transitie ook een eerlijkere en meer rechtvaardige wereld creëren. Dit betekent in de eerste plaats het **tegengaan van de klimaatcrisis** zelf. De opwarming moet beperkt worden tot maximaal (gemiddeld) 1,5°C. Alle landen moeten daar aan bijdragen, maar hoge-inkomenslanden met een grote historische en actuele uitstoot moeten het voortouw nemen en sneller naar een koolstofneutrale samenleving gaan.

Klimaatrechtvaardigheid betekent ook dat we met een sociale en internationale bril naar de oplossingen moeten kijken. Een centraal principe is de **rechtvaardige transitie**, waarbij het vermijden en terugdringen van sociale ongelijkheid en andere vormen van discriminatie hand in hand gaan met de strijd tegen de klimaatcrisis. Het beleid moet de realisatie van basisrechten, zoals toegang tot energie, water, mobiliteit, gezondheid, leefomgeving en een goede levensstandaard bevorderen – voor iedereen. Het kan niet zo zijn dat ons klimaatbeleid gestoeld is op landroof voor agrobrandstoffenplantages, toename van ontginning door een grondstoffenrush voor elektrische wagens, of de verplaatsing van de vervuilende industrie naar lagere inkomenslanden. Een rechtvaardige transitie moet internationaal zijn, sociale doelstellingen dienen en dat binnen de grenzen van onze planeet.

Ten tweede moeten we de **gevolgen van de klimaatcrisis** aanpakken, zoals verliezen in de landbouw en visopbrengst, klimaatmigratie, en de heropbouw van overstroomde gebieden. Terwijl Pakistan verantwoordelijk is voor 0,28% van de totale emissies, zijn de 220 miljoen inwoners de meest klimaatkwetsbaren. Moessonregens en smeltende ijsgletsjers kosten duizenden mensen het leven, en beroofden honderdduizend mensen van hun voornaamste inkomen in de landbouw.

Actie op beide terreinen (ambitie en gevolgen beperken) moeten rechtvaardig zijn op vlak van (on)gelijkheid tussen groepen en tussen landen. We identificeren hiervoor twee cruciale hefboomen: herverdelen van middelen en macht. We zetten in op het **herverdelen van middelen** zodat de scheefgetrokken economische ongelijkheid tussen lagere en hogere inkomensgroepen hersteld wordt. Dit betekent bijvoorbeeld een einde maken aan oneerlijke belastingregels, een eerlijke aanpak van de schulden crisis en de ongelijke handel en lage loonarbeid aanpakken. Maar ook volop inzetten op internationale klimaatfinanciering (zie kader). Zo kunnen ook lagere inkomenslanden de transitie maken naar een duurzame koolstofarme economie en onder andere de sprong maken van een tekort aan energie naar duurzame en betaalbare energie voor iedereen.

**De opwarming moet beperkt worden tot maximaal (gemiddeld) 1,5°C. Alle landen moeten daar aan bijdragen, maar rijke landen met een grote historische en actuele uitstoot moeten het voortouw nemen**

## KLIMAATFINANCIERING: FEITEN OP EEN RIJTJE

In het VN-Klimaatverdrag spraken alle landen af om samen de klimaatcrisis aan te pakken op basis van rechtvaardigheid en in overeenstemming met hun **'gemeenschappelijke maar gedifferentieerde verantwoordelijkheden' en respectieve capaciteit**. Met andere woorden: we moeten allen zonder twijfel naar een koolstofarme wereld, maar de rol van landen in die transitie is afhankelijk van hun historische verantwoordelijkheid voor de klimaatcrisis en hun financiële en technologische middelen. Een belangrijke instrument is de **internationale klimaatfinanciering**. De internationale klimaatfinanciering is essentieel voor lagere inkomenslanden om hun klimaatengagementen na te komen, zowel op vlak van koolstofarme ontwikkeling als om zich te kunnen aanpassen aan de gevolgen van de klimaatcrisis, die nu al groot zijn.

In 2009, tijdens de klimaatop in Kopenhagen (COP15), werd dit concreet gemaakt:

- Tegen **2020** zouden de rijkere landen de doelstelling bereiken om **jaarlijks 100 miljard dollar 'nieuwe en additionele' financiering** te voorzien om tegemoet te komen aan de kosten voor de klimaatuitdagingen van lagere inkomenslanden.

- Deze klimaatuitdagingen zijn tweevoudig: klimaatmitigatie en -adaptatie:
  - **Klimaatmitigatie** is er op gericht de broeikasgassen te beperken. Zoals investeren in de circulaire economie, bosbeheer en hernieuwbare energiebronnen.
  - **Klimaatadaptatie** gaat dan weer om het aanpassen aan de huidige en toekomstige gevolgen van de klimaatcrisis om de impact te beperken. Bijvoorbeeld het bouwen van dijken tegen overstromingen en de landbouw resistent maken tegen droogte.

Het Kopenhagen-engagement van 100 miljard euro was een belangrijke beslissing, maar de beloftes werden niet waargemaakt. Volgens de huidige ramingen gaapt er een **financieringskloof** van meer dan 21 miljard dollar<sup>5</sup>. En dit is zelfs een **onderschatting**. Een veelgehoorde kritiek is bijvoorbeeld dat niet enkel giften maar ook leningen en exportkredieten (vaak in hun volledige waarde) worden meegeteld. Als we rekening houden met de terugbetaling van leningen en dubbeltellingen, schat Oxfam dat de publieke financiering veel lager is dan de gerapporteerde cijfers, gemiddeld slechts 21 miljard dollar in 2018<sup>6</sup>. Dit is minder dan de helft van de geschatte 59,5 miljard dollar aan totale publieke klimaatfinanciering. Veel te laag dus, in het licht van de uitdagingen.

Een tweede hefboom is het **herverdelen van macht** op nationaal en internationaal niveau. Want achter slabakkende ambitie, schending van basisrechten en valse klimaatoplossingen schuilt een onrechtvaardig besluitvormingssysteem. Kwetsbare groepen en lagere inkomenslanden zitten vaak niet mee aan tafel of worden te weinig gehoord. Multinationale bedrijven hebben veel invloed op klimaatonderhandelingen en op het beleid van nationale overheden. Ook bij het uitstippelen van klimaatbeleid binnen landen zien we een gebrek aan democratische inspraak. Vaak worden klimaatinterventies niet lokaal-gestuurd en hebben groepen in kwetsbare posities amper inspraak. Hierdoor kunnen klimaatmaatregelen nieuwe ongelijkheden creëren of oude versterken. Dit is niet enkel onrechtvaardig, maar ook ineffectief gezien dat het draagvlak verzwakt. Klimaatrechtvaardigheid vereist dat de macht wordt herverdeeld zodat beleid niet een machtige enkeling, maar de meerderheid dient.

Enkel klimaatrechtvaardigheid kan een antwoord bieden op de klimaatcrisis en de ongelijkheden erin vervat. Daarom zet 11.11.11 samen met vele organisaties in België en wereldwijd druk op beleidsmakers om de eisen van klimaatrechtvaardigheid te vertalen naar concrete beleidsmaatregelen. We doen dit niet alleen. Wereldwijd verbinden verschillende organisaties, bewegingen, activisten en andere burgers zich om de klimaatcrisis en haar ongelijkheden te bestrijden. Dat de strijd voor klimaatrechtvaardigheid en internationale solidariteit kan lonen, zien we in verschillende successen: gaande van inheemse vrouwen die een vuist maken tegen grondstoffenexploitatie, vrijwilligers in Vlaanderen die op straat komen voor een einde aan schadelijke agrobrandstoffen, tot de eis van financiering voor de klimaatschade op het internationale niveau van de Verenigde Naties. De strijd is echter nog lang niet gestreden en de inzet is enorm. Het bestrijden van de klimaatcrisis en de ongelijkheden erin vervat betreft het realiseren van fundamentele rechten voor iedereen.







## 2. VERANTWOORDELIJKHEID ERKENNEN ÉN NEMEN

---

Zowel de oorzaken als de gevolgen van de klimaatcrisis zijn ongelijk. Die vaststelling is het uitgangspunt van klimaatrechtvaardigheid. Wie het over klimaatverandering en rechtvaardigheid heeft, mag dus de **historische context** niet uit het oog verliezen. Om een goed beeld te krijgen van de verantwoordelijkheid van een land voor het klimaatprobleem, is het nuttig om te kijken naar de **cumulatieve uitstoot**, ofwel de optelsom van de jaarlijkse uitstoot van een land sinds een bepaalde datum. De cumulatieve hoeveelheid CO<sub>2</sub> die sinds 1850 is uitgestoten hangt nauw samen met de (gemiddeld) 1,2°C opwarming die er vandaag al is. Er is een sterke link met de industriële revolutie, die begon in 1850 in Europa en de Verenigde Staten. Ze ging gepaard met een forse stijging van gebruik van fossiele brandstoffen én ontginning van grondstoffen, met name uit toenmalige kolonies. Er was sprake van ongelijke groei: rijkere landen konden zich goedkoop 'ontwikkelen', ten nadele van anderen (zie kader). Zo stonden in 1902 de VS als grootste uitstoter op de eerste plaats, na het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk, en Duitsland. Ook België behoorde bij de top-10 grootste uitstoters<sup>7</sup>.

### DE LINK TUSSEN DE KLIMAATCRISIS EN KOLONISATIE

De industrialisatie begon rond 1850 in de Verenigde Staten en Europa. Het is één van de belangrijkste aanjagers van de klimaatverandering. De industrialisatie stelde op het exploiteren van grondstoffen en ging gepaard met een forse stijging van gebruik van fossiele brandstoffen. Op basis hiervan 'ontwikkelden' landen als Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk, de Verenigde Staten en België hun economie, en het is een belangrijke verklaring van de rijkdom van deze landen. Wat vaak wordt vergeten is dat deze 'ontwikkeling' niet gelijk verliep en dat ze nauw verbonden is met de kolonisatieperiode.

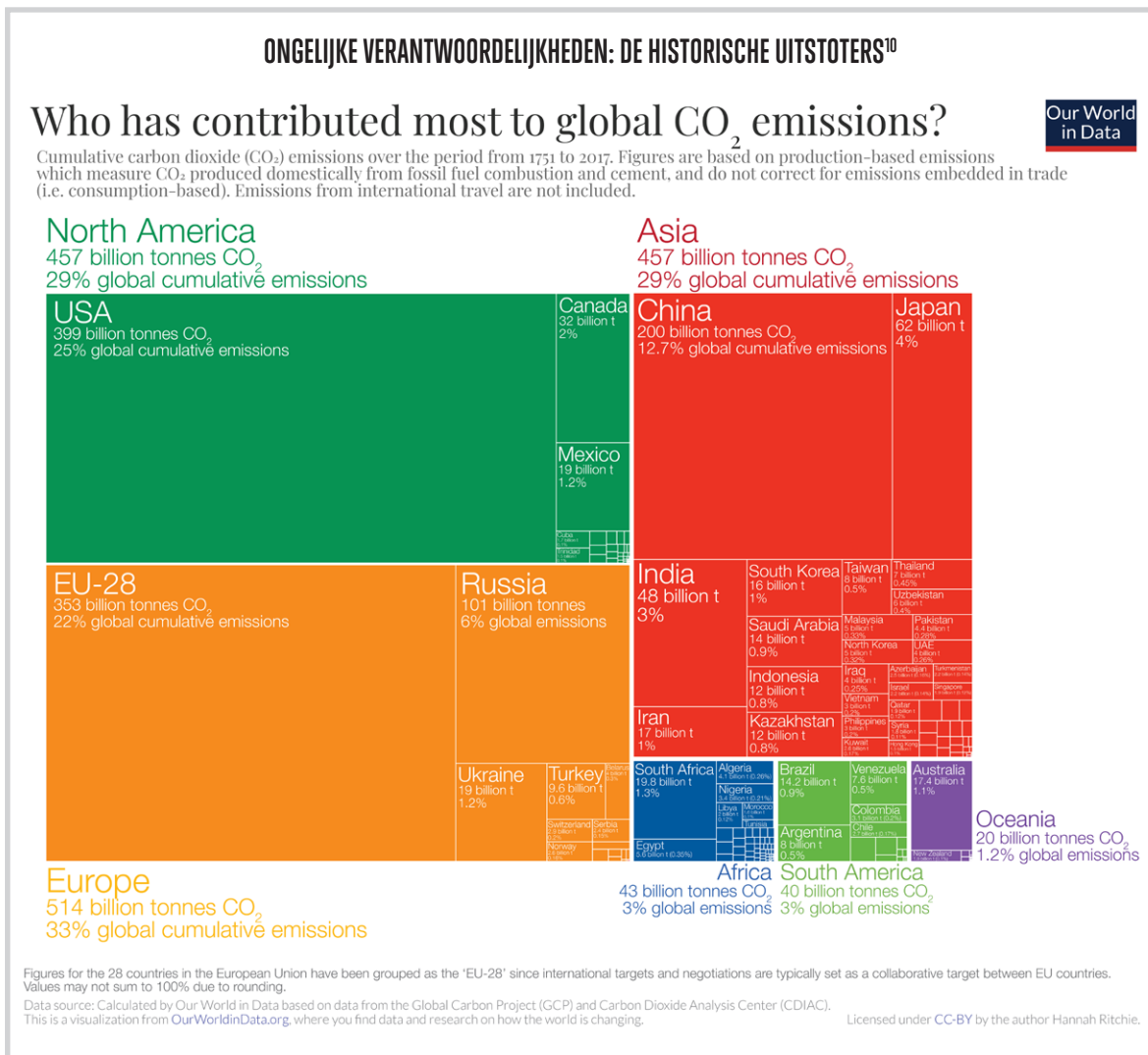
Tussen 1870 en 1914 vestigden Europese landen formele politieke, economische en sociale controle over bijna alle gebieden van de wereld. In 1914 controleerden Europese landen 84% van het landoppervlak van de wereld, tegenover 35% in 1800<sup>8</sup>. Dit proces van landroof en controle vanop afstand ging gepaard met slavernij en uitbuiting van de lokale bevolking. De ongeëvenaarde winsten van de slavenhandel gevolgd door

gewelddadige koloniale expansie voedden de industriële revolutie door Europese landen tegen minimale kosten toegang te geven tot grondstoffen, zoals olie, rubber, hout, katoen, koper, goud, ijzer en kobalt, die in de voormalige kolonies overvloedig aanwezig waren. Deze grondstoffen werden voor een groot deel bestemd voor de economische ontwikkeling van Europese spoorwegen en industrieën. Deze massale grondstoffenextractie ging bovendien gepaard met forse veranderingen in landgebruik, die op haar beurt de emissies deden stijgen. De industriële periode zorgde ook voor uitbuiting in België: de arbeidersklasse werd in functie van kapitaalsopbouw uitgebuit. Denk aan het grote gebruik van kinderarbeid, en de zeven-dagen werkweek.

Industrialisatie, uitbuiting in alle landen, en kolonisatie zijn dus nauw met elkaar verbonden, een historische realiteit met gevolgen tot op vandaag. Dit brengt binnen de vraagstukken over de klimaatcrisis en klimaatrechtvaardigheid ook de kwestie van dekolonisering naar voor.

Hoe staat het vandaag? Van 1990 tot 2015 namen de emissies jaarlijks met 60% toe. De verhoudingen op het vlak van uitstoot zijn ondertussen veranderd, voornamelijk door enkele snelgroeiende economieën zoals China, India en Brazilië. Toch blijven Europa en Noord-Amerika samen nog altijd verantwoordelijk voor 64% van alle broeikasgassen die men sinds 1850 in de atmosfeer heeft gebracht<sup>9</sup>. Als een van de eerste geïndustrialiseerde landen in de wereld draagt België al sinds 1850 bij tot de CO<sub>2</sub>-uitstoot. De cumulatieve uitstoot is dubbel zo groot als die van alle 48 zogenaamd ‘minst ontwikkelde’ landen samen.

**Als een van de eerste geïndustrialiseerde landen in de wereld draagt België al sinds 1850 bij tot de CO<sub>2</sub>-uitstoot. De cumulatieve uitstoot is dubbel zo groot als die van alle 48 zogenaamd ‘minst ontwikkelde’ landen samen**



Kijken we naar de gemiddelde jaarlijkse uitstoot per inwoner, dan zien we bovendien dat rijke landen doorgaans een hogere uitstoot per inwoner hebben dan lagere inkomenslanden. In 2021 was de uitstoot in China 8,40 ton CO<sub>2</sub>-eq per persoon, in de Verenigde Staten 17,74 – meer dan het dubbele. In India was de uitstoot per persoon nog altijd maar 2,47 ton CO<sub>2</sub>-eq. Voor België is dit cijfer 10,1 ton





CO<sub>2</sub>-eq. per inwoner<sup>11</sup>. Achter die gemiddelden schuilen grote ongelijkheden per land. Terwijl miljoenen mensen in landen als China en India aan extreme armoede ontsnapt, waardoor hun inkomens en de bijbehorende consumptieuitstoot logischerwijs stegen, bleef de consumptieuitstoot tegelijk ook toenemen bij de rijksten in rijkere landen. Een rapport van Oxfam (2021) toont aan dat de rijkste 10% verantwoordelijk is voor 50% van de koolstofuitstoot. Het grootste probleem ligt dus bij de uitstoot van die rijksten, niet bij stijgende uitstoot als gevolg van daling van armoede<sup>12</sup>. Ook niet door bevolkingsgroei in armere landen<sup>13</sup>.

Even belangrijk is de **materiaalvoetafdruk**. Deze verwijst naar de totale hoeveelheid grondstoffen die wordt gebruikt om aan de consumptievraag te voldoen. Het is een bijkomende indicatie van de druk op het milieu. Grondstoffen, zoals kobalt (voor smartphones), aluminium, ijzer en hout worden immers ontgonnen. Dit zet enorme druk op ecosystemen en de mensen afhankelijk ervan, bijvoorbeeld door mijnbouw en grootschalige houtkap. Ook dragen ze bij aan klimaatverandering: bij het vernietigen van bossen komen veel CO<sub>2</sub>-emissies in de lucht en bij de extractie van mineralen worden vaak fossiele brandstoffen gebruikt. Grondstoffen worden helaas zelden meegenomen in klimaatambities. Dit geeft een vertekend beeld. In 2015 was de materiaalproductie goed voor 23% van de emissies. Wanneer we dit per capita bekijken, ligt de materiaalafdruk van mensen in België als hoog inkomensland, 13 keer hoger dan in bijvoorbeeld Ethiopië of Nepal<sup>14</sup>. Ook de materiaalvoetafdruk is ongelijk verdeeld.

Conclusie: Het zijn met name de rijkere geïndustrialiseerde landen, zoals België, die zowel historisch als tot op vandaag verantwoordelijk zijn voor de grootste uitstoot van broeikasgassen. Het koolstofbudget is reeds opgesoupeerd door een minderheid. Daardoor moeten lagere inkomenslanden, het minst verantwoordelijk voor de klimaatcrisis, het noodgedwongen met minder doen. Dat is niet alleen een financiële en technologische uitdaging maar impliceert ook dat veel landen hun grote voorraden steenkool en olie onbenut moeten laten. **Historische uitstoters, zoals België moeten daarom hun verantwoordelijkheid nemen.** Onze economie is gestoeld op een onrechtvaardig groot aandeel uitstoot van fossiele brandstoffen en extractie van grondstoffen. Bovendien zijn we een rijker land en hebben wij nog altijd een hoge uitstoot. Het is dan ook logisch dat een land als België niet alleen sneller dan het globale gemiddelde naar nul moet maar ook stevig moet bijdragen aan de uitstootvermindering en koolstofarme ontwikkeling van lagere inkomenslanden om de sprong te maken van een lage energietoegang naar 100% toegang tot propere energie. Verantwoordelijkheid in rekening brengen is geen vrijgeleide voor sommige landen om niet bij te dragen aan de klimaatuitdaging, het is wel een cruciale factor in de beslissing over wie wat moet doen en op welke manier. Het is een kwestie van internationale rechtvaardigheid.

**10%**  
rijksten zijn  
verantwoordelijk voor  
**50%**  
van de  
koolstofuitstoot

## 2.1. OPWARMING BEPERKEN

Om de ongelijke gevolgen van de klimaatcrisis tegen te gaan, is het uiteraard essentieel om de opwarming zelf te beperken. Dat houdt in dat overheden voldoende ambitieuze doelstellingen stellen, concrete klimaatplannen uitwerken en maatregelen nemen, bedrijven reguleren en financieringsstromen in lijn brengen met de klimaatdoelstellingen.



## Ambitieuus beleid met concrete maatregelen

In het Akkoord van Parijs (2015) spraken alle landen af om de **opwarming te beperken** tot 'ruim onder 2°C' en liefst 1,5°C boven het pre-industriële niveau. Deze internationale afspraak was een overwinning voor de meest klimaatkwetsbare landen die de aanscherping van de temperatuurdoelstelling op de agenda hadden gezet. Voor Parijs was de internationale doelstelling immers nog 2°C. Maar dat is te veel voor heel wat landen, denk aan de kleine eilandstaten in de Stille Oceaan die dreigen te verdwijnen door de stijgende zeespiegel. Intussen is ook meer dan ooit duidelijk dat zelfs de huidige opwarming van gemiddeld 1,2°C voor enorme gevolgen wereldwijd zorgt: overstromingen, verzenkende hitte, smeltende gletsjers, opwarmende zeeën, bosbranden leiden nu al tot enorme schade. Die schade is inmiddels een dagdagelijkse realiteit, met de grootste gevolgen voor kwetsbare groepen in lagere inkomenslanden. Het belangrijke VN-klimaatpanel (IPCC) bevestigde in zijn rapport van 2022 nogmaals dat een wereld die gemiddeld 1,5°C warmer is er helemaal anders uitziet dan een wereld die gemiddeld 2°C is opgewarmd. Het toont aan dat elke schijnbaar minuscule bijkomende opwarming te veel is, en dat 1,5°C opwarming de enige aanvaardbare grens is.

De **gevolgen** op het vlak van gezondheid, inkomens, voedselzekerheid en toegang tot water en menselijke veiligheid zijn nog veel groter bij gemiddeld 2°C opwarming. Honderden miljoenen mensen extra zouden dat in erge mate voelen. De grens van 1,5°C respecteren, kan de wereld behoeden van kopje onder te gaan. Er zijn immers ook enkele belangrijke 'tipping points' die zo vermeden kunnen worden, zoals het smelten van de poolkappen. Maar ook 1,5°C is geenszins een 'veilige' grens.

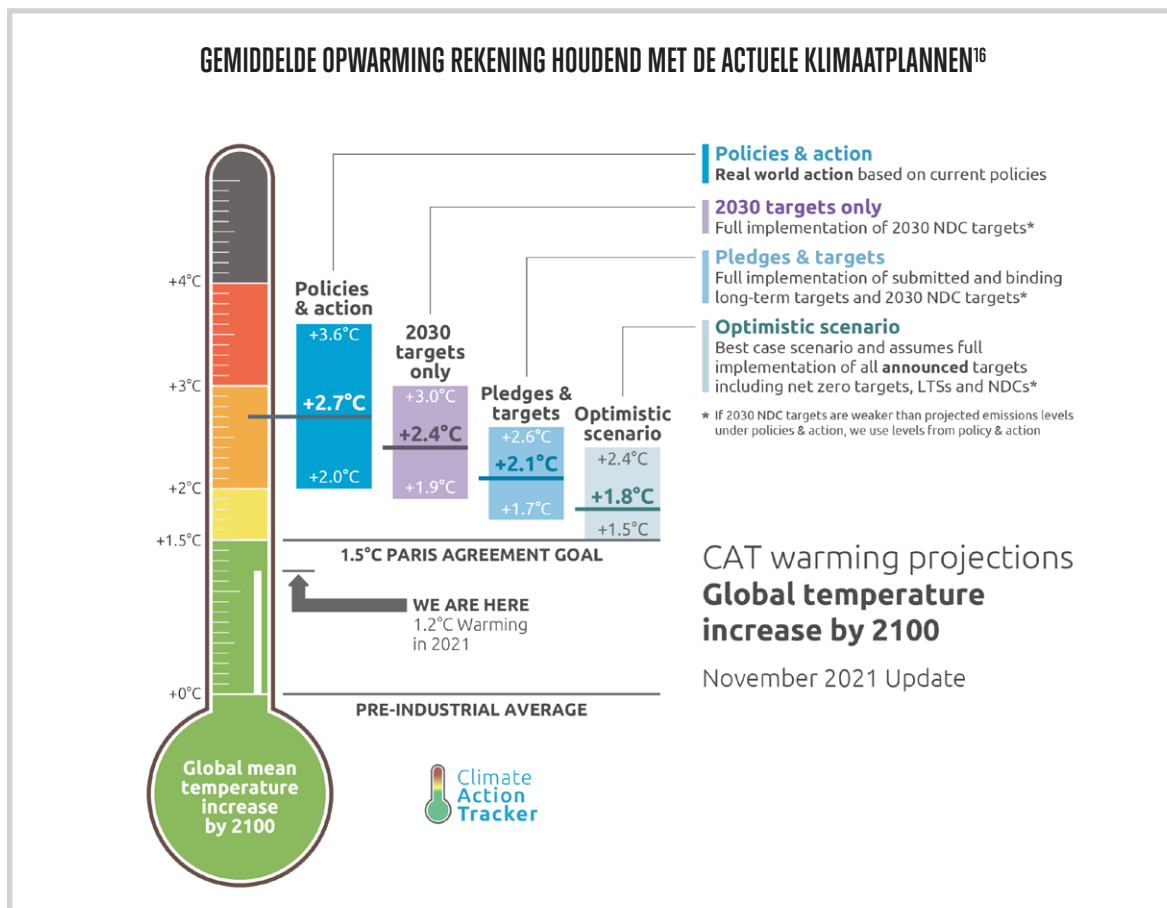
Achter dat gemiddelde gaan grote regionale verschillen schuil. Tussen 20% en 40% van de wereldbevolking woont ergens waar de opwarming in de periode 2006-2015 in ten minste één seizoen meer dan 1,5°C bedroeg. In landen in het Afrikaans continent steeg de temperatuur hoger dan de rest van de wereld<sup>15</sup>. In verschillende ecosystemen, zoals bepaalde koraalriffen en bepaalde tropische bossen zijn de limieten van de aanpassing al bereikt of zelfs overschreden. Het is de veiligste grens die nog haalbaar is. Want ook dat maakte het rapport duidelijk. We kunnen de opwarming nog beperken tot 1,5°C, maar dan moeten we nú drastische actie ondernemen. De opwarming beperken tot gemiddeld 1,5°C boven het pre-industriële niveau betekent dat de uitstoot van broeikasgassen in de komende jaren en decennia snel moet worden verminderd en rond 2050 tot nul moet worden teruggebracht. Er wordt verwacht van de ondertekenaars van het Akkoord van Parijs dat zij plannen opstellen en uitvoeren om samen dat Akkoord waar te maken. Maar de plannen die nu op tafel liggen, zijn veruit onvoldoende. Als ze allemaal uitgevoerd worden, stevenen we af naar een opwarming van 2,4 tot 3°C.

### Enkele voorbeelden van het verschil tussen 1,5°C en 2°C opwarming:

- De zee stijgt 10 cm extra tegen 2100, mogelijk met gevolgen voor 10 miljoen mensen;
- Het aantal mensen dat kampt met waterschaarste als gevolg van de klimaatcrisis, verdubbelt;
- De risico's op voedseltekorten in regio's als de Sahel en zuidelijk Afrika zijn beduidend (nog) groter;
- Extreme omstandigheden zoals hitte en hevige regens nemen bijna overal ter wereld (nog meer) toe.

---

**De plannen die nu op tafel liggen, zijn veruit onvoldoende. Als ze allemaal uitgevoerd worden, stevenen we af naar een opwarming van 2,4 tot 3°C**



Het is dus dringend tijd dat alle landen nieuwe, meer ambitieuze plannen indienen én uitvoeren. Het IPCC rapport (2022) was duidelijk: om de opwarming te beperken moet de uitstoot van de hele wereld tegen 2030 halveren. Daarbij is het natuurlijk essentieel dat er concrete maatregelen komen om die klimaatdoelstellingen effectief te behalen, waarin een volledige shift wordt ingezet op vlak van mobiliteit, landbouw, energie, industrie... De Europese Unie moet dat sneller doen, als een van de grootste uitstoters, historische en actueel, en wegens haar capaciteit als rijkere regio. Met de **Europese Green Deal** (2019) en het **Fit for 55 pakket** (2022) zet de Europese Unie de krijtlijnen uit hoe ze de transitie naar een koolstofvrije samenleving wil bereiken. De plannen mikken op een emissiereductie van 55% tegen 2030 en klimaatneutraliteit in 2050. Voor België werd een streefdoel van minstens 47% tegen 2030 vastgelegd. Een belangrijke eerste stap, die echter nog moet worden versterkt. Om de opwarming te beperken, zou de Europese Unie haar ambitie moeten opschalen tot een vermindering van de uitstoot van broeikasgassen van minstens 60% tegen 2030. België zou ruim voor 2050 klimaatneutraal moeten worden. Naast ambitie, zijn ook financiering, sociale rechtvaardigheid, eerlijke transitie en coherentie van het hele Europese beleid – zoals landbouw, handel – met de doelstellingen cruciaal. De klimaattransitie kan immers pas duurzaam zijn als zij op systemische wijze rekening houdt met de grenzen van de planeet en de uitdagingen op het vlak van sociale rechtvaardigheid. De Europese Green Deal is een stap voorwaarts. Maar het toont te weinig handvaten voor een transformatie van onze economie weg van kortetermijnwinsten, overproductie en consumptie. Daarnaast heeft de Europese Green Deal een te groot vertrouwen in hoogtechnologische oplossingen die weinig rekening houden met de sociaalecologische gevolgen van extractie van grondstoffen voor die technologieën.





Het **Belgisch beleid** schiet ruim te kort. We halen de doelstellingen die Europa voor 2030 oplegt niet. België mist concrete maatregelen die de uitstoot van broeikasgassen in de sectoren energie, gebouwen, transport en industrie drastisch verlaagt. Het Nationaal Energie en Klimaatplan is bovendien niet meer dan een optelsom van afzonderlijke acties door de verschillende bevoegde overheden in ons land, zonder een gemeenschappelijke visie en een duidelijke keuze voor de systeemverandering die nodig is. Er is een langetermijnvisie nodig die drastisch de emissies reduceert in alle sectoren, een aanpak die sociale maatregelen en klimaatmaatregelen verbindt, en een transformatie naar een economie die sociale doelstellingen dient binnen planetaire grenzen.

### EÉN STRIJD: KWETSBAARHEID OVER GRENZEN HEEN

België moet de transitie naar een koolstofvrije, veerkrachtige en duurzame samenleving inzetten. Dat is dringend nodig, want de gevolgen van de klimaatverandering zijn al voelbaar, bijvoorbeeld door de vijf opeenvolgende jaren van droogte in België (2017-2022) en de overstromingen in Pepinster (2021). Deze transitie moet rechtvaardigheid in de kern hebben: waarbij het terugdringen van de sociale ongelijkheid en andere vormen van discriminatie hand in hand gaan met de strijd tegen de klimaatcrisis. Ook in België zijn er bepaalde groepen kwetsbaarder, denk aan ouderen, de lagere -en middeninkomens, vrouwen en meisjes, mensen met een migratieachtergrond. Daarom zetten we met de Klimaatcoalitie druk op steviger overheidsbeleid voor een '**Belgische Green New Deal**'<sup>17</sup>, waar sociale en klimaatoplossingen elkaar versterken. Die moet streven naar een grotere klimaatambitie in de verschillende sectoren (energie, industrie, landbouw, mobiliteit, enzovoort) via collectieve oplossingen, zoals een renovatie -en innovatiegolf met prioriteit voor de meest kwetsbare wijken, en het verminderen van de vraag naar mobiliteit die tegelijk de toegankelijkheid tot openbaar vervoer versterkt. Om te komen tot een koolstofvrije samenleving zijn ook structurele veranderingen nodig in onze

economie en onze manier van leven. Dit vergt een herziening van het beleid dat gericht is op onbeperkte groei van het BBP en steun voor een nieuw model. Alternatieve paden zijn mogelijk die het welzijn van alle Belgen garandeert, binnen de ecologische grenzen. Zo is er voorrang nodig aan sectoren met een duurzame maatschappelijke meerwaarde, en moeten koolstofarme basisdiensten toegankelijk zijn voor iedereen. Denk ook aan het meten van economisch succes aan de hand van welzijn en ecologische criteria. De antwoorden op de klimaatcrisis moeten eerder de bevolking, de werknemers en het lokale economische weefsel ondersteunen dan de multinationals en de aandeelhouders.

Klimaatbeleid moet rekening houden met kwetsbaarheden: zo kunnen we het 'einde van de maand' verzoenen met 'het einde van de wereld'. Gelukkig zijn veel échte klimaatoplossingen goed voor beiden. Een koolstofarme, circulaire, sociaal rechtvaardige en lokale economie doet de druk op grondstoffen en op het klimaat dalen, en kan fundamentele antwoorden vormen op sociale ongelijkheid in België. Eén strijd tegen kwetsbaarheid over grenzen heen.

11.11.11 zet druk op Belgische politici om dat te doen. We doen dat niet alleen, maar werken daarvoor samen met onder meer de **Klimaatcoalitie**, die meer dan 90 organisaties (milieu, vakbonden, jeugdcraden, burgerbewegingen en andere) verenigt in een unieke Belgische coalitie rond het thema van klimaatrechtvaardigheid. Daarnaast maakt 11.11.11 deel uit van het Europese netwerk **Climate Action Network Europe**. Ook onze internationale partnerorganisaties voeren druk op hun overheden én op het internationale toneel voor een rechtvaardig klimaatbeleid.

## KLIMAATBELEID IN DE ANDESlanden

Terwijl de landen met de grootste historische en actuele bijdrage in de CO<sub>2</sub>-emissies de grootste inspanningen moeten leveren voor het terugdringen van de uitstoot, moeten uiteindelijk alle landen verantwoordelijkheid opnemen. De drie centrale klimaatpartners van 11.11.11 in de Andeslanden – Moccic, Cedenma en PBCC (Plataforma Boliviana Frente al Cambio Climático) – sloegen de handen in elkaar om een rapport uit te werken over de klimaatambities in Peru, Ecuador en Bolivia. Alle drie de landen kregen rood op hun rapport. Elk van hen stelt – in het kader van het akkoord van Parijs – emissies te willen terugdringen aan de hand van de zogenaamde 'LULUCF' (Land Use, Land Use Change and Forestry). Dat is een technische naam voor veranderingen in bodemgebruik en vooral het verlies aan bossen.

Een aantal maatregelen in de strijd tegen ontbossing is interessant, maar het blijft veruit onvoldoende. Wat de lokale organisaties echter het meest verontrust, is dat deze maatregelen een doekje tegen het bloeden vormen, zolang er geen meer structurele veranderingen komen in het economische beleid. In Peru worden

permanent wijzigingen in de wet en regelgeving doorgevoerd om economische groei en investeringen te bevorderen. Een groot deel van deze investeringen hebben betrekking op activiteiten zoals mijnbouw, petroleumwinning, bouw van grote infrastructuurwerken. Allemaal activiteiten die de bosrijke gebieden en watervoorziening aantasten. De afgelopen jaren probeerde de Peruviaanse overheid meerdere keren om de milieunormen te verzwakken. Onze partnerorganisaties verzetten zich hier tegen met campagnes en schuiven eigen beleidsvoorstellen voor sociale en milieunormen naar voren. Ook in Ecuador blijft de overheid inzetten op deze sectoren, waarbij belangrijke delen van het Amazonegebied worden opgeofferd voor de exploitatie van 'het zwarte goud'. Ondanks de massale acties voor het behoud van het Yasuni-gebied is het licht op groen gezet voor verdere exploitatie. Bolivia stelt dat ze de oppervlakte met bestaande en nieuwe bossen zal uitbreiden, maar aan de andere kant zet het de deuren open voor de uitbreiding van landbouw en veeteelt in de tropische gebieden. De desastreuze bosbranden van de voorbije zomers zijn een pijnlijk bewijs van de incoherentie van dit klimaatbeleid.

## WALHI HEKELT HET SLECHTE MILIEUBELEID IN INDONESIA

Walhi, een partnerorganisatie van 11.11.11, strijdt voor een beter milieubeleid in Indonesië. De laatste 10 jaar verloor Indonesië 516.000 hectare aan tropisch bos door nieuwe vergunningen voor palmolie, mijnbouw en houtkap (met name voor de consumptie in rijkere landen) die in Jakarta verleend worden. Deze vergunningen zetten de weg open voor grootschalige ontbossing. Hierdoor komen steeds meer ecosystemen onder druk te staan. Dit heeft directe gevolgen: ecosystemen hebben namelijk een belangrijke

functie in het bestrijden van de klimaatcrisis. Niet-duurzame houtkap en landbouwpraktijken verergeren het risico op intensievere orkanen of extreme regenval, met rampzalige overstromingen en aardverschuivingen tot gevolg. Door zware regenval liepen zo in februari 2022 grote delen van het district Sintang in West-Kalimantan onder water. Een derde van de inwoners van het gebied werd hierdoor getroffen. Het gaat om de ergste overstromingen in 50 jaar.



## LIMA ONDERTEKENT NON-PROLIFERATIEVERDRAG INZAKE FOSSIELE BRANDSTOFFEN

Het Akkoord van Parijs luidde het einde van het fossiele tijdperk in. Of dat werd toen toch gezegd. Want zelfs om de opwarming te beperken tot maximum 2°C moet al minstens 80% van de gekende fossiele reserves in de grond blijven, en Parijs scherpste die doelstelling terecht aan naar maximum 1,5°C. Maar de euforie was van korte duur. In 2021 verdubbelde de wereldwijde subsidies voor fossiele brandstoffen. Ondertussen speculeren oliebedrijven over de nieuwe reserves die ze kunnen aanboren door de opwarmende temperaturen op de Noordpool.

Parijs maakte de doelstelling en het kader duidelijk. Maar over steenkool, olie en gas zijn de onderhandelingen uiterst beperkt. Tot de klimaatop in Glasgow (2021) werden er nog nooit afspraken gemaakt over fossiele brandstoffen. Dat het economisch interessant blijft om te zoeken naar fossiele brandstoffen, terwijl landen eigenlijk al hebben afgesproken dat ze die niet meer kunnen gebruiken, wijst op een structureel probleem. Het gebrek aan mondiale regulering van de fossiele reserves staat de uitvoering van het Akkoord van Parijs in de weg en houdt de fossiele lobby in het zadel.

Internationale samenwerking is vereist om de stijgende subsidies en investeringen in fossiele brandstoffen een halt toe te roepen, de bestaande voorraden en infrastructuur geleidelijk af te bouwen en een rechtvaardige transitie te versnellen naar duurzame ontwikkeling. Net zoals de wereld vijftig jaar geleden een verdrag nodig had om de dreiging van massavernietigingswapens weg te nemen, heeft de wereld vandaag een Non-proliferatieverdrag inzake fossiele brandstoffen nodig.

Lima tekende, als eerste hoofdstad in Latijns-Amerika, het non-proliferatieverdrag inzake fossiele brandstoffen in 2022. Een eerste stap in de goede richting aangezien de vele jaren exploitatie van fossiele brandstoffen in heel Peru heeft geleid tot de onteigening van inheemse en lokale gemeenschappen, en de aantastingen van ecosystemen. Ook de ernstige gevolgen voor het levensonderhoud en de gezondheid van de bevolking zijn onmogelijk te negeren. Onze partner MOCICC<sup>18</sup> nam het voortouw bij het verkrijgen van de nodige steun voor de bekrachtiging van het verdrag. Ook 11.11.11 ondertekende het verdrag, naast vele andere internationale organisaties, steden en individuen.

## Financieringsstromen en private sector

Een belangrijke manier om de omslag naar een koolstofarme samenleving te realiseren, is de **financieringsstromen** in lijn brengen met de klimaatdoelstellingen. Er werd dan ook in het Akkoord van Parijs afgesproken dat alle landen dat zo snel mogelijk in orde moesten brengen. Dat wil zeggen dat zeker publieke financiering niet mag vloeien naar fossiele brandstoffen of andere zaken die de klimaatcrisis verergeren. Een desinvestering uit fossiele brandstoffen is broodnodig: de bestaande infrastructuur voor fossiele brandstoffen alleen al maakt het onmogelijk om de 1,5°C-doelstelling te halen. Er gaan helaas nog te veel **subsidies naar fossiele brandstoffen**. In België wordt volgens de FOD Financiën jaarlijks 13 miljard euro uitgegeven aan directe en indirecte subsidies voor fossiele brandstoffen<sup>19</sup>. Ook het reguleren van private financiering kan een grote rol spelen bij de ecologische transitie. De Bankwijzer, een initiatief van Fairfin, toont aan dat onze Belgische banken nog altijd miljarden investeren in fossiele brandstoffen. In totaal ging er van BNP Paribas, ING en KBC meer dan 33 miljard euro aan leningen en uitgegeven obligaties en aandelen naar de fos-

---

**In België wordt volgens de FOD Financiën jaarlijks 13 miljard euro uitgegeven aan directe en indirecte subsidies voor fossiele brandstoffen**





siele brandstoffensector tussen 2014 en 2016. Ondanks alle ronkende verklaringen over een groen herstel na Corona, investeerde in 2021 BNP Paribas 14,74 miljard, Deutsche Bank 9,1 miljard en ING 10,75 miljard in fossiele brandstoffen<sup>20</sup>. Dat moet stoppen. Het uitfaseren van de fossiele financiering creëert financiële ruimte voor maatregelen om een rechtvaardige transitie te versnellen, met oog voor waardig werk via groene jobs<sup>21</sup>.

## 2.2. NAAR EEN BELGISCH KLIMAATBELEID MET AANDACHT VOOR DUURZAAMHEID EN MENSENRECHTEN WERELDWIJD

---

We moeten de omslag maken naar een koolstofarme samenleving, ruim voor 2050. Enkel zo kunnen we de klimaatcrisis inperken. We moeten dus drastische maatregelen nemen in eigen land. Daarbij is het belangrijk dat we altijd het globale plaatje in acht nemen. Belgisch beleid mag niet leiden tot problemen elders in de wereld, of teniet gedaan worden door een stijging van uitstoot in andere landen, of in ons eigen land. Klimaatbeleid moet ongelijkheid verminderen en integraal aandacht hebben voor mensenrechten en gender. We moeten onze economie durven herdenken vanuit die doelstellingen, binnen sociale én planetaire grenzen. Hieronder enkele voorbeelden van wat dat concreet betekent.

### Agrobrandstoffen: valse klimaatoplossing

Agrobrandstoffen – vaak nog misleidend ‘biobrandstoffen’ genoemd – zijn **brandstoffen op basis van voedsel en/of landbouwgewassen**. Ze zijn slecht voor mens en klimaat. Iets meer dan een kwart ervan komt uit landen waar de teelt van agrobrandstofgewassen zoals palmolie en soja tot massale landroof en ontbossing leidt: Brazilië, Argentinië, Paraguay, Indonesië en Maleisië. Onder meer door die ontbossing veroorzaken agrobrandstoffen tot 80% méér CO<sub>2</sub>-uitstoot dan de fossiele brandstoffen die ze vervangen. De massale productie die ervoor nodig is, zorgt ook voor andere problemen zoals grootschalige schendingen van arbeidsrechten op plantages, landroof en een verlies van biodiversiteit, om er maar enkele te noemen. Dag in dag uit zijn middenveldorganisaties in die landen in de weer om deze problemen op palmolieplantages vast te stellen en aan te kaarten. Ook bij de productie van zogenaamde ‘duurzame palmolie’ worden deze praktijken systematisch vastgesteld en zelden aangepakt. Het is echter geen oplossing om alleen palmolie als grondstof te bannen. Koolzaad en soja zullen dan de basis worden van agrobrandstoffen. Zo staat de reeds schaarse hoeveelheid beschikbare landbouwgrond nog steeds onder druk.

**Ook in België is er nog werk aan de winkel.** In 2020 werd in België meer dan een miljard liter agrobrandstoffen verbruikt. Dat was eerder nooit zo veel. Het overgrote deel van onze agrobrandstoffen zijn gemaakt uit palmolie, soja, koolzaad en tarwe. Alle heel problematische grondstoffen om brandstof van te maken. Bovendien wil ons land, volgens het Nationaal Energie- en Klimaatplan (2020), de agrobrandstoffen doen toenemen van 5,5% in 2017 naar maar liefst 14% in 2030, met 7% van de meest problematische zogenaamde ‘eerste generatie’ agrobrandstoffen (op basis van voedselgewassen). Dat is het maximaal toegelaten niveau volgens de Europese Unie. 11.11.11 zet zich actief in om deze schadelijke agrobrandstoffen zo snel mogelijk en volledig te weren uit de Belgische tank. De federale regering kondigde al aan dat palm- en sojaolie niet langer zullen worden toegelaten als grondstof voor de Belgische agrobrand-

---

**Onder meer door die ontbossing veroorzaken agrobrandstoffen tot 80% méér CO<sub>2</sub>-uitstoot dan de fossiele brandstoffen die ze vervangen**



stoffen vanaf 2022 en 2023. Dat is een eerste stap in de goede richting. Maar het klimaat en de biodiversiteit zijn pas echt gebaat wanneer het totale volume van dit type agrobrandstoffen daalt. We zetten daarom druk op de regering om een uitfasering van voedselgebaseerde agrobrandstoffen in de wet te verankeren. In plaats daarvan is het tijd voor echte oplossingen, zoals hernieuwbare energie uit wind of zon en vooral alternatieven voor individueel wagenvervoer door bijvoorbeeld te investeren in openbaar vervoer en zachte vervoersmodi.

### DE ETHANOLWET IN BOLIVIA

Niet alleen de Belgische wetgeving is problematisch. Hoewel de regering van Bolivia zich in 2007 uitsprak tegen agrobrandstoffen, keurde dezelfde regering in 2018 de fel bekritiseerde ethanolwet goed. De bedoeling is om tegen 2025 380 miljoen ethanol te produceren, vooral op basis van suikerriet. Deze is hoofdzakelijk bedoeld voor de export. Waar op dit moment op 150.000 hectare in het oosten van het land

suikerriet geteeld wordt, zou deze oppervlakte meer dan verdubbelen. De organisaties Fundación Solón en de PBFCC (Plataforma Boliviana frente al Cambio Climático) – waarmee 11.11.11 samenwerkt – hebben samen met andere organisaties fel protest aangetekend tegen dit beleid, dat nog verder zal leiden tot ontbossing en concurrentie met gewassen voor voedselproductie.

### Energietransitie: grondstoffenrush

België moet koolstofarm worden. Dat betekent dat we naar 100% hernieuwbare energie moeten evolueren. Daarvoor zijn onder andere windmolens en zonnepanelen nodig. Die bevatten heel wat mineralen uit verschillende delen van de wereld, vooral uit lage- en middeninkomenslanden zoals Chili, DR Congo, Indonesië. Hetzelfde geldt voor de batterijen die bijvoorbeeld nodig zijn voor elektrisch vervoer. De transitie naar hernieuwbare energie kan dus tot een **sterke stijging van de wereldwijde vraag naar grondstoffen** leiden<sup>22</sup>. De ontginning van deze grondstoffen gaat, net zoals de ontginning van fossiele brandstoffen, nu nog vaak gepaard met schendingen van mensenrechten en ecologische schade. Denk aan kinderarbeid bij de ontginning van kobalt in DR Congo en waterschaarste als gevolg van lithiumontginning in Chili. Een ander – onderbelicht – probleem is de CO<sub>2</sub> uitstoot van de extractie van grondstoffen. Volgens een rapport van de VN (2019) neemt het proces van ontginning en verwerking meer dan 1/2e van de totale wereldwijde emissies voor haar rekening, en meer dan 90% van het verlies aan biodiversiteit en waterstress<sup>23</sup>. Die vaststelling mag geen reden zijn om de energietransitie uit te stellen. Ze geeft wel aan dat die transitie op een sociaal en ecologisch rechtvaardige manier moet gebeuren. We moeten niet alleen naar een koolstofarme maar ook naar een **circulaire en 'faire' economie**. Ons materiaalverbruik moet omlaag zodat we geen verdere schadelijke mijnbouw aanmoedigen. Dat kan door maximaal in te zetten op openbaar vervoer, renovatie van woningen, deelsystemen, recyclage en hergebruik, waardoor de nood aan ontginning minimaal is. We pleiten ervoor dat België naast doelen voor CO<sub>2</sub> emissies, ook doelen voor haar materiaalgebruik vooropstelt. Alleen zo kan de energietransitie echt ecologisch duurzaam zijn en internationaal rechtvaardig.

---

**Volgens een rapport van de VN (2019) neemt het proces van ontginning en verwerking meer dan 1/2e van de totale wereldwijde emissies voor haar rekening, en meer dan 90% van het verlies aan biodiversiteit en waterstress**

Op korte termijn is een verdere ontginning van grondstoffen onvermijdelijk. Het is daarom essentieel om tegelijk **regulering** te voorzien die garandeert dat ontginning gebeurt met respect voor mensenrechten en milieu en met toestemming van lokale gemeenschappen. De huidige regelgeving daarover beperkt zich vaak tot vrijwillige initiatieven of wordt onvoldoende toegepast. In eerste instantie is er nood aan een algemeen kader dat garandeert dat bedrijven nergens ter wereld ongestraft mensenrechten kunnen schenden. Nu schieten due diligence, ofwel gepaste zorgvuldigheid, en de afdwingbaarheid ervan vaak tekort. Bedrijven komen weg met grote milieuschandalen, kinderarbeid en gezondheidskwalen van mijnwerknemers. Daarnaast is er nood aan specifieke regelgeving die inzet op sociale en ecologische aansprakelijkheid voor mijnbouwbedrijven om de impact op lokale gemeenschappen te minimaliseren en hun vetorecht te respecteren.

### LITHIUMWINNING IN DE ATACAMA-WOESTIJN

Chili is op dit moment de belangrijkste lithium-producent ter wereld. Twee grote bedrijven exploiteren de enorme reserves van de Atacama-woestijn (in het noorden van Chili), waarbij meermaals conflicten plaatsvonden met de lokale gemeenschappen. De lithiumwinning legt immers een grote druk op de waterbronnen, die op zich al schaars zijn in dit woestijnachtige gebied. Daarmee treedt ze in concurrentie met de andere activiteiten in de regio, zoals toerisme en landbouw. Lokale gemeenschappen voelden zich verplicht om overeenkomsten te sluiten met ontginningsbedrijven, maar willen eigenlijk niet dat de exploitatie uitbreidt. Ze vinden dat de overheid – die de vergunningen toekent – en de bedrijven zelf, onvoldoende rekening houden met hun noden. Dit blijkt ondermeer uit vastgestelde milieuovertreddingen van de afgelopen jaren en corruptieschandalen waaraan de delfbedrijven zich schuldig maakten. Als de lithiumwinning opgedreven wordt zonder striktere regels over het milieu en het watergebruik, kan dat betekenen dat de regio binnen afzienbare tijd onleefbaar wordt. Lokale middenveldorganisaties voeren samen met de getroffen bevolking actie tegen grote bedrijven die natuurlijke rijkdommen op grote schaal ontginnen gericht op export, waarbij traditionele economische activiteiten en de natuur de prijs betalen voor winstbejag. Samen met lokale gemeenschappen proberen ze de nationale en internationale politiek te beïnvloeden. Zo formuleren ze onderbouwde beleidsvoorstellen om de schade van extractivistische activiteiten te beperken. Een duurzame economie, met respect voor de mensenrechten en inspraak van de lokale gemeenschappen, staan daarbij centraal.

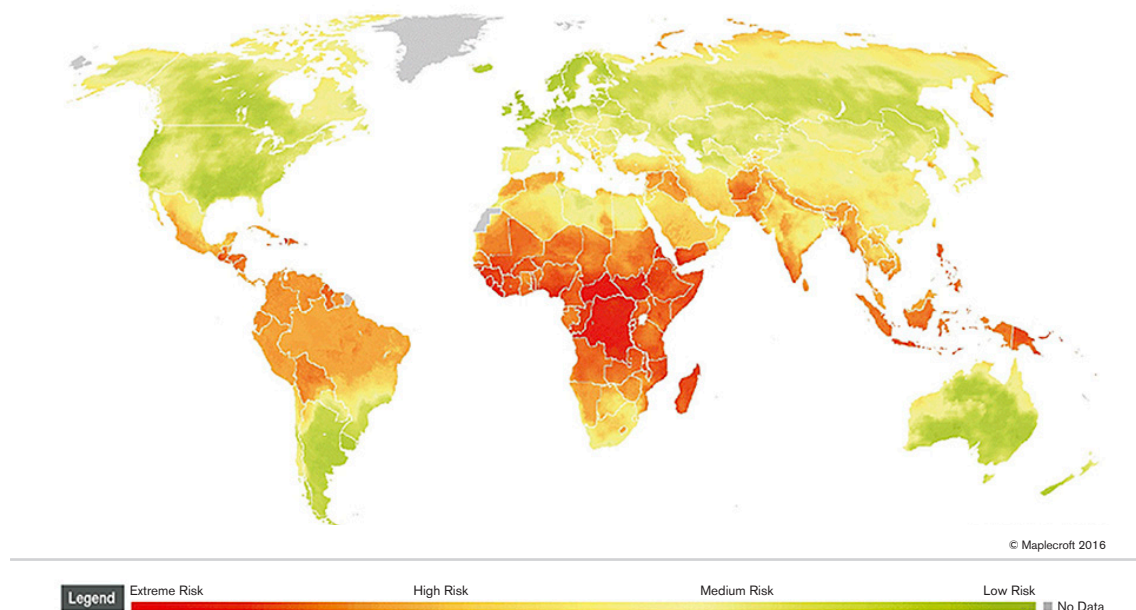
## 2.3. GEVOLGEN AANPAKKEN

Een écht 'veilige' grens van opwarming bestaat niet. De **gevolgen van de klimaatcrisis** zijn er nu al en vooral lagere-inkomenslanden worden erdoor getroffen. De schade aan natuurlijke rijkdommen en biodiversiteit is een bedreiging voor het levensonderhoud van ontelbare mensen. De gevolgen voor landbouw, bossen en visserij verminderen de toegang tot voedsel en brengen miljoenen mensen in voedselonzekeerheid. Zo nam de wereldwijde honger in 2017 na jaren van daling terug toe, met de klimaatcrisis als voornaamste oorzaak<sup>24</sup>. De Hoorn van Afrika kent in 2022 een van de ergste droogteperiodes ooit, waardoor 13 miljoen mensen in Ethiopië, Kenia en Somalië met ernstige honger kampen. Vrouwen en meisjes hebben het zwaarst te lijden onder de gevolgen van de klimaatverandering, zoals droogte, overstromingen, natuurrampen en andere milieuproblemen. Die situatie gaat vaak gepaard met een toename van armoede, onveiligheid en gendergerelateerd geweld. Stijgende regeeruitgaven voor de klimaatcrisis gaan bovendien vaak ten koste van sociale bescherming en ge-



zondheidszorg. Hierdoor staan andere basisrechten onder druk. Miljoenen werknemers zitten vast in een precare werkomgeving, waar gebrek is aan degelijke regulering en men vaak onder extreem hoge temperaturen (soms tot 47° Celsius) moet werken. Het is een dwingende internationale verantwoordelijkheid en verplichting om die landen en gemeenschappen bij te staan in hun klimaatuitdagingen.

### KLIMAATKWETSBAARHEID TUSSEN LANDEN<sup>25</sup>



Tussen de 3,3 en 3,6 miljard mensen leven in gebieden die erg kwetsbaar zijn voor klimaatverandering, vooral in Afrika, (Zuidoost-) Azië, Zuid- en Midden-Amerika, en kleine eilandstaten<sup>26</sup>. Dat juist deze landen klimaatkwetsbaarder zijn, is geen toeval. De kwetsbaarheid van een land of een gemeenschap wordt niet alleen bepaald door de ligging ervan, ook al is die wel van belang, maar ook door hoe sterk mensen en landen zich kunnen aanpassen aan de stijgende zeespiegel, hittegolven, droogteperiodes en regenval. Daarin spelen verschillende factoren een rol.

#### Klimaatkwetsbaarheid wordt bepaald door:

- Geografische ligging
- Capaciteit om zich aan te passen aan de klimaatcrisis
- Afhankelijkheid van klimaatgevoelige sectoren

**Toegang tot financiële middelen** bepaalt in grote mate of een land in staat is om haar burgers te beschermen tegen de stijgende zeespiegel en andere gevolgen van de klimaatverandering. En laat dat nu juist hetgeen zijn dat lage-inkomenslanden minder hebben, bijvoorbeeld door oneerlijke belastingregels of torenhoge schuldenbergen. Ze hebben minder directe toegang tot middelen om te investeren in aanpassingsmaatregelen, zoals wateropvang en -beheer, bodembeheer en kustbescherming. Neem bijvoorbeeld het verschil tussen

**3,3-3,6**  
miljard mensen  
leven in gebieden die  
erg kwetsbaar zijn voor  
klimaatverandering



Nederland en Bangladesh. Beide landen zijn laaggelegen ten opzichte van de zeespiegel en dus zeer kwetsbaar voor de stijging ervan. Toch heeft Bangladesh nu al veel meer dan Nederland te kampen met onder meer erosie en migratie naar het binnenland. Dat heeft alles te maken met de middelen die Nederland al decennialang inzet om haar kusten te wapenen tegen het stijgende water. Bangladesh voelt, als één van de meest kwetsbare landen ter wereld, de gevolgen van de klimaatcrisis veel meer.

Daarnaast hebben ze ook minder mogelijkheden om het hoofd te bieden aan klimaatrampen wanneer die zich voordoen. Extreme weersomstandigheden, zoals cyclonen, overstromingen, natuurbranden en droogte brengen nu al enorme schade toe. Dit vraagt directe én langetermijnmaatregelen: van het voorzien van tijdelijke huisvesting, psychosociale ondersteuning en voedselhulp tot de heropbouw van vernielde huizen, steun bij werkloosheid wegens vernielingen in toerisme en landbouw, en infrastructuurwerken. Neem ook Wallonië als voorbeeld. In 2022, een jaar na de zware overstromingen, kampt de regio nog altijd met flinke schade. Waar Wallonië een gemiddeld rijke regio is en in theorie de middelen heeft om deze kosten te dekken, heeft een land als Somalië of Sri Lanka deze middelen veel minder.

**Tussen 2008 en 2018 droeg landbouw 26% van de schade aangericht door klimaatgerelateerde natuurrampen (overstromingen, droogte, tropische stormen) in lagere-inkomenslanden**

Wat ook meetelt, is de **afhankelijkheid van sectoren die klimaatgevoelig zijn**. In heel wat lagere-inkomenslanden is landbouw de voornaamste economische activiteit. De gevolgen van de klimaatcrisis hebben een rechtstreekse impact op het inkomen van boeren. Tussen 2008 en 2018 droeg landbouw 26% van de schade aangericht door klimaatgerelateerde natuurrampen (overstromingen, droogte, tropische stormen) in lagere-inkomenslanden<sup>27</sup>. In Bangladesh bijvoorbeeld zagen en zien boeren en vissers in de (vroeger bijzonder vruchtbare) kustgebieden hun inkomen verloren gaan door insijpeling van zeewater en verzilting van de bodem als gevolg van de stijgende zeespiegel en kusterosie. De overheid is onvoldoende uitgerust om deze boeren te compenseren, zoals in Vlaanderen bijvoorbeeld wel het geval was na de aanhoudende droogte in de zomer van 2018. Ze verliezen bijgevolg hun bron van inkomen en voelen zich daardoor in veel gevallen genoodzaakt om te verhuizen naar de stad. De gevolgen voor landbouw, bossen en visserij verminderen de toegang tot voedsel en brengen miljoenen mensen in voedselonzekerheid. Zo nam de wereldwijde honger in 2017 na jaren van daling terug toe, met de klimaatcrisis als voornaamste oorzaak. In DR Congo worden delen van het land steeds gevoeliger voor overstromingen, wat leidt tot bodemerosie, aardverschuivingen en mislukte oogsten. En door de hogere temperaturen en vochtigheid komen uitbraken van ziekten bij vee en gewassen steeds vaker voor.

## **Internationale klimaatfinanciering**

Gemeenschappen en landen moeten in staat zijn om zich zo goed mogelijk aan te passen aan de gevolgen van de klimaatcrisis. Dat is niet evident. Het vraagt heel wat kennis over de huidige en toekomstige context, technologische kennis en vooral: middelen. Een belangrijk onderdeel van de internationale klimaatafspraken is daarom dat rijke, historische vervuilers, lagere-inkomenslanden moeten bijstaan in hun klimaatuitdagingen via **internationale klimaatfinanciering** (zie kader, pagina 5). Zowel op vlak van mitigatie als adaptatie. Eén deel van de wereld heeft haar economie goedkoop opgebouwd aan de hand van fossiele brandstoffen. De kosten daarvan zien we nu, en het kan niet zijn dat het andere deel van de wereld daarvoor moet opdraaien. Het is een kwestie van internationale solidariteit, maar vooral van rechtvaardigheid: landen met een grote historische uitstoot moeten hun verantwoordelijkheid nemen. België is geen uitzondering en moet een eerlijke bijdrage doen aan de internationale klimaatfinanciering.



Het Kopenhagen-engagement van 100 miljard euro was een belangrijke beslissing, maar er gaan heel wat zaken mis. De beloftes werden niet waargemaakt – er gaapt een financieringskloof van miljarden – en de 100 miljard euro bijdrage is veel te weinig in het licht van de uitdagingen. Bovendien werden er heel wat zaken niet afgesproken. Een belangrijke factor in deze kloof is het ontbreken van een verdeelsleutel. De afspraken op internationaal niveau bepalen niet exact wat de **billijke bijdrage van België** (en de andere 23 landen gebonden aan de 100 miljard doelstelling) is. Hierdoor is de bijdrage van economisch rijkere landen in de praktijk eerder gebaseerd op good will, dan op een duidelijke berekening. Toch gaf de VN ook handvaten mee. Zij die meer middelen hebben om de klimaatcrisis aan te pakken moeten meer doen, en zij die meer hebben bijgedragen aan de klimaatcrisis moeten meer bijdragen aan de oplossing ervan.

België bood de afgelopen jaren gemiddeld 100 miljoen euro aan wereldwijde klimaatfinanciering. Dit is ondermaats en niet in verhouding tot de verantwoordelijkheid van België. Zo is de ecologische voetafdruk van België de negentiende grootste ter wereld. Volgens de Wereldbank is België bovendien het achtttiende rijkste land ter wereld (bnp per capita). 11.11.11 berekende dat, op basis van deze parameters, een eerlijke bijdrage van België jaarlijks 500 miljoen euro zou bedragen<sup>28</sup>. Een belangrijke nuance is dat dit een scenario is waarin alle landen op basis van hun verantwoordelijkheid en capaciteit zouden moeten bijdragen aan de 100 miljard-doelstelling, wat niet het geval is. Enkel de historisch grootste vervuilers bij ondertekening van het VN Klimaatverdrag in 1992 zijn hiertoe verbonden volgens de internationale afspraken. Als we de capaciteits/verantwoordelijkheidsindex toepassen op de 23 landen die internationaal verbonden zijn, gaat het 'eerlijk aandeel' van België aanzienlijk de hoogte in: 937 miljoen tot 1 miljard euro. **500 miljoen euro is dus niet eens het meest ambitieuze scenario.** Ter vergelijking: België geeft jaarlijks gemiddeld 13 miljard euro uit aan fossiele brandstoffen. Dit is 27 keer zo veel als de gevraagde 500 miljoen.

---

**De ecologische voetafdruk van België is de negentiende grootste ter wereld. Volgens de Wereldbank is België bovendien het achtttiende rijkste land ter wereld (bnp per capita)**

Het is ook niet duidelijk wat internationale klimaatfinanciering precies is en wat 'nieuw en additioneel' betekent. Dat zorgt voor problemen. Het grootste probleem is dat er veel te weinig extra geld wordt voorzien, zelfs al wordt er wel heel wat gerapporteerd. Dat laatste gebeurt door steeds meer ontwikkelingssamenwerkingsprojecten een 'groene saus' te geven. Landbouwprojecten worden afgestemd op het veranderend klimaat of de energievoorziening van scholen gebeurt aan de hand van zonnepanelen. Op zich goede projecten en broodnodig. Maar er moet wel extra geld worden voorzien, zodat de extra kost van die zonnepanelen er niet voor zorgt dat er minder scholen komen. De klimaatuitdagingen zijn immers groot, maar de aanpak ervan mag niet ten koste gaan van basisrechten als onderwijs en gezondheidszorg. De middelen dubbel tellen – als klimaatfinanciering én ontwikkelingsbudget – geeft een vertekend beeld van welke financiering er écht naar lagere inkomenslanden gaat. Op die manier is het onmogelijk om na te gaan of de beloftes nagekomen worden.

Ook de kwaliteit van klimaatfinanciering is bedenkelijk. We bespraken eerder al dat leningen, exportkredietverzekeringen en andere, vaak in hun volledige waarde, meegeteld worden. Dit zorgt niet enkel voor transparantieproblemen. **Leningen leggen een extra druk op landen die reeds in moeilijke financiële situaties verkeren.** Oxfam berekende dat het grootste deel van de publieke klimaatfinanciering in 2017-2018 leningen en andere niet-concessionele instrumenten waren. Dit geldt niet enkel voor middeninkomenslanden. Het grootste deel van de financiering voor de zogenaamde minst ontwikkelde landen waren leningen, terwijl dit voor klimaatkwetsbare eilandstaten de helft is. Lage-inkomenslanden die reeds kampen met een beperkt overheidsbudget of in een schulden crisis verkeren, mogen niet gedwongen worden leningen aan te gaan om zich te beschermen tegen de klimaatcrisis. Zo geraken we in een vicieuze cirkel, waar klimaatbijstand nog meer druk legt op de hoge schuldenlast, en landen zo nog minder financiële ruimte hebben om de klimaatcrisis aan te pakken.



Een andere heikele kwestie op internationaal niveau is de financiering voor **klimaatadaptatie**. Die blijft sterk achter op de financiering voor mitigatie of koolstofarme 'ontwikkeling'. Financiering voor mitigatie, zoals hernieuwbare energieprojecten, wordt immers als meer winstgevend gezien dan financiering voor adaptatieprojecten, zoals het bouwen van dijken. Ondanks verschillende internationale beslissingen die bepalen dat er een evenwicht moet zijn in financiering voor adaptatie en mitigatie, blijkt uit de eigen gerapporteerde cijfers dat dit niet zo is. Van de 54,5 miljard USD publieke financiering gerapporteerd voor 2017, ging slechts 12,9 miljard naar aanpassing, terwijl 3 maal zo veel beschikbaar was voor mitigatie<sup>29</sup>. We zien eenzelfde fenomeen bij de financiering voor de zogenaamde **meest 'kwetsbare' landen**. Het overgrote deel van de financiering gaat naar middeninkomenslanden, gezien landen daar opportuniteiten zien voor klimaatinvesteringen die een financiële meerwaarde kunnen opbrengen. België volgt de globale trend om meer uit te geven aan mitigatie dan aan adaptatie niet en focust met name op de meest klimaatkwetsbare landen, wat een goede zaak is.

**Van de 54,5 miljard USD publieke financiering gerapporteerd voor 2017, ging slechts 12,9 miljard naar aanpassing, terwijl 3 maal zo veel beschikbaar was voor mitigatie**

11.11.11 voert druk uit op internationaal en nationaal niveau. We eisen een nieuwe doelstelling die tegemoetkomt aan de behoeften van klimaatkwetsbare landen en hun gemeenschappen, striktere transparantieregels en een prioriteit voor publieke financiering in de vorm van giften. Klimaatfinanciering moet landen bijstaan, niet verder in de put duwen. Verder zetten we druk op beleidsmakers voor een eerlijke Belgische bijdrage aan de internationale doelstelling, door een stijgende bijdrage in de vorm van een groeipad naar jaarlijks 500 miljoen euro. Het gaat om een Belgische bijdrage, die verdeeld moet worden onder de federale regering en de regio's. Deze bijdrage mag niet wegeen op het ontwikkelingsbudget. België moet vasthouden aan de keuze voor een focus op aanpassing, met bijzondere aandacht voor de meest klimaatkwetsbare landen.

### **Klimaat schade en verlies**

Het voorkomen van de gevolgen van de klimaatcrisis heeft ook limieten. Dijken kunnen tot op een zekere hoogte overstromingen beperken, en degelijke infrastructuur kan de gevolgen van hittegolven vermijden. Investerings in klimaatadaptatie zijn broodnodig om schade te beperken, maar niet alle gevolgen kunnen vermeden worden<sup>30</sup>. Extreme weersomstandigheden, zoals cyclonen, brengen nu al enorme schade aan. In 2015 werd ongeveer 64% van het bruto binnenlands product (bbp) van eilandstaat Vanuata weggevaagd door één cycloon, wat leidde tot economische verliezen van bijna 450 miljoen dollar. Ook trager lopende effecten zoals woestijnvorming, de stijging van de zeespiegel, de verzilting van de bodem en verminderde regenval brengen schade toe. Bovendien kunnen ook trage effecten plots een impact hebben. Denk aan de stijging van de zeespiegel die leidt tot verwoestijning, die op zijn beurt leidt tot natuurbranden. De totale kosten van door het klimaat veroorzaakte schade voor lagere-inkomenslanden kan in 2030 oplopen tot 580 miljard dollar<sup>31</sup>. De vraag is wie zal opdraaien voor deze klimaat schade.

Concreet worden deze gevolgen omschreven als **loss and damage**, ofwel verlies en schade. Verlies (*loss*) is wat we niet meer terug kunnen brengen, zoals de mensenlevens die verloren zijn. Schade (*damage*) gaat over wat in zekere zin wel herstelbaar is, maar waarvoor we een hoge prijs betalen. Naast de negatieve economische gevolgen, zoals schade aan gewassen, huizen of infrastructuur, en inkomsten (bv. verliezen in de visserij, landbouwproductie, toerisme), ondervinden landen ook niet-economische verliezen en schade. Denk aan gezondheid, menselijke mobiliteit, verlies van toegang tot grondgebied, cultureel erfgoed, kennis en tradities, en schade aan biodiversiteit. Het is duidelijk dat lagere-

**580**  
miljard dollar:  
raming klimaat schade  
voor lagere inkomens-  
landen in 2030





inkomenslanden momenteel op zichzelf aangewezen zijn bij natuurrampen als bosbranden en overstromingen. Financiële solidariteit van historische uitstoters blijft uiterst beperkt.

Het valt niet te verdedigen dat deze kosten op de rekening komen van de landen die het minst hebben bijgedragen aan de klimaatcrisis. De wetenschap is duidelijk: met de huidige gemiddelde opwarming van 1,2° Celsius vinden er al immense schade en verliezen plaats, met name in lagere-inkomenslanden. Iedere verdere opwarming zal de gevolgen verergeren. Rijkere landen kunnen deze verantwoordelijkheid niet ontlopen. Ten eerste in het drastisch reduceren van hun emissies en bijdragen aan de klimaatuitdagingen in lagere-inkomenslanden. En ten tweede in het compenseren van de schade die nu al plaatsvindt binnen landen die het minst hebben bijgedragen aan de klimaatopwarming.

Op internationaal niveau is er dringend nood aan solidariteitsmechanismen voor structurele financiering voor schade en verlies. Financiering gebaseerd op good will (of men wel of niet, hoeveel en welke middelen zal vrijmaken) baadt in een vrijblijvende liefdadigheidslogica die in tegenspraak is met realiteit van verantwoordelijkheid. 11.11.11 sloot zich daarom op de klimaatop COP26 (2021) aan bij een coalitie van organisaties, bewegingen en activisten die strijden voor een apart financieringsmechanisme voor schade en verliezen. Onze gezamenlijke inzet bracht enig succes: de G77 en China slaagden erin het thema op de politieke agenda te plaatsen van de internationale klimaatonderhandelingen<sup>32</sup>. Dit is een doorbraak, want de eis voor financiering wordt al jaren van de agenda geveegd door de Verenigde Staten en de Europese Unie. We blijven in de komende klimaatonderhandelingen vechten voor een apart financieringsmechanisme voor schade en verlies, naast de financiering voor mitigatie en adaptatie.

## **Klimaatmigratie**

De klimaatcrisis drijft ook mensen van huis. Door extreme weersomstandigheden, droogte, overstromingen en de stijgende zeespiegel worden plaatsen tijdelijk of voorgoed onbewoonbaar. Het risico op ontheemding door rampen of milieudegradatie als gevolg van de klimaatcrisis, maar ook door niet-duurzaam grondgebruik of gebrekkig waterbeheer, is het grootst voor mensen met lagere inkomens in lagere-inkomenslanden. Vandaag al moeten er jaarlijks 24,5 miljoen mensen vluchten ten gevolge van natuurrampen<sup>33</sup>. Dat zijn er meer dan mensen die vluchten voor conflict en geweld. Belangrijk: het leeuwendeel van de **klimaatmigratie** vandaag is binnen hetzelfde land of regio. Dit zet extra druk op lagere-inkomenslanden. Zij zijn genoodzaakt om hun al schaarse middelen te gebruiken om ontheemde mensen op te vangen, te voorzien in onderwijs, gezondheidszorg en psychosociale begeleiding. Op die manier kunnen migratie en ontheemding, als ze niet op de juiste manier worden aangepakt, andere urgente noden verdringen. Dit toont dat het niet alleen nodig is om wereldwijde oplossingen te zoeken voor klimaatmigratie en -ontheemding, maar ook om financiële en andere vormen van steun te bieden voor nationale en regionale antwoorden in verschillende landen.

---

**Vandaag al moeten er jaarlijks 24,5 miljoen mensen vluchten ten gevolge van natuurrampen. Dat zijn er meer dan mensen die vluchten voor conflict en geweld**

Om klimaatontheemding aan te pakken, moeten we ons in de eerste plaats toespitsen op de hoofdoorzaak, namelijk de klimaatcrisis. Dat betekent: de opwarming beperken en landen ondersteunen om zich aan te passen aan de gevolgen ervan, zoals hierboven beschreven. Maar zelfs dat volstaat niet. Er zijn grenzen aan adaptatie en sommige regio's zullen in de toekomst onbewoonbaar worden of zijn dat nu al. Wanneer mensen noodgedwongen moeten verhuizen, zijn bescherming en begeleiding van vitaal belang.

De internationale akkoorden die garantie op bescherming bieden aan mensen op de vlucht, zoals de Conventie van Genève, zijn niet aangepast aan de uitdaging van klimaatonthemding. Het gevolg is dat er geen internationale bescherming is voor deze groeiende groep. Hierdoor worden de mensenrechten, zoals het recht op basisvoorzieningen, waaronder onderdak, voedsel, juridische, medische en psychosociale bijstand, niet gewaarborgd. Dat is een probleem. 11.11.11 zet dit actief op de agenda en vraagt België om proactief toe te werken naar internationale oplossingen. In 2018 werden daarin twee belangrijke stappen gezet. Het VN Migratiepact erkent het probleem en stelt enkele oplossingen voor, zoals humanitaire visa toekennen aan mensen uit regio's die zwaar getroffen worden door klimaatrampen.

Daarnaast werden er tijdens de klimaatop in Katowice in 2018 ook aanbevelingen geformuleerd binnen het kader van de VN-klimaatonderhandelingen om betere bescherming te bieden voor mensen op de vlucht door de klimaatcrisis. 11.11.11 wil dat er gevolg wordt gegeven aan deze processen en dat ze samen leiden tot een globaal kader. In afwachting van dat kader moet nu al alles op alles gezet worden om de miljoenen getroffen mensen een antwoord te bieden. We vragen daarom dat België ook nationale initiatieven op poten zet, bijvoorbeeld door legale toegangswegen te voorzien voor mensen uit getroffen regio's en pilootprojecten op te zetten inzake arbeidsmigratie. Inspiratie kan gevonden worden in projecten van Spanje met Colombia en van Nieuw-Zeeland met de verdwijnende eilandstaat Kiribati. Tenslotte vragen we België om geen migranten terug te sturen naar regio's die zwaar getroffen zijn door de gevolgen van klimaatverandering<sup>34</sup>.



### 3. POLITIEK PROBLEEM VERGT POLITIEK ANTWOORD: HERVERDELING VAN MIDDELEN EN MACHT

#### 3.1. HEFBOOM 1: HERVERDELEN VAN MIDDELEN

De klimaatcrisis vereist actie op verschillende terreinen. Rijkere historische uitstoters dragen de verantwoordelijkheid om middelen en internationale bescherming te voorzien. Dit is cruciaal. Klimaatfinanciering blijft een hefboom voor internationale solidariteit. Maar het debat vernauwen tot het 'geven' van 'steun' of 'bescherming' **verbergt een belangrijke onzichtbare realiteit**. De reden waarom Mozambique minder middelen heeft om haar burgers te beschermen tegen overstromingen is geen kwestie van pech of wanbeheer van middelen. Het is het gevolg van een onrechtvaardig systeem.

De welvaart van het rijke Westen staat niet los van armoede in lagere-inkomenslanden. De koloniale periode weerhield vele lagere-inkomenslanden ervan om een autonome en diverse economie met welzijns- en solidariteitsmechanismen op te bouwen, en vernietigde wat er reeds was. Ook vandaag de dag is deze onrechtvaardigheid springlevend. Belastingssystemen onttrekken inkomsten van lagere-inkomenslanden, illegitieme schuldenbergen maken dat zij meer uitgeven aan het afbetalen van rente dan

investeren in klimaatbeleid, en buitenlandse ondernemingen blijven mensen en ecosystemen uitbuiten via winningsindustrieën zoals mijnbouw. Er is sprake van een **onrechtvaardig economisch systeem** waar vooral lagere inkomensgroepen de dupe van zijn. De link met klimaat is duidelijk. Deze scheve verdeling van middelen is direct verbonden met de capaciteit van landen en gemeenschappen om de koolstofarme omslag te maken, zich aan te passen aan de gevolgen van de klimaatcrisis en steunmaatregelen te nemen wanneer klimaatrampen zich voordoen. 11.11.11 strijdt er dan ook voor dit

#### WINNAARS EN VERLIEZERS VAN DE GRONDSTOFFENEXTRACTIE

De energietransitie doet de vraag naar metalen en mineralen (zoals kobalt, lithium, koper, en zink) verder stijgen. Er wordt wel eens gedacht dat grondstofrijke landen de grote winnaars zijn van deze grotere vraag. Deze mythe moeten we echter doorprikken. Het tegendeel is waar: het huidige grondstoffenbeleid leidt vaak tot economische verliezen voor de bevolking, landroof en verlies van biodiversiteit. Grote (buitenlandse) bedrijven in de grondstoffensector betalen vaak heel weinig belastingen aan de lokale overheid en de winsten vloeien grotendeels naar een kleine politieke en economische elite, of naar het buitenland. Een treffend voorbeeld is de Democratische Republiek Congo. Sinds de 19e eeuw werd de enorme minerale rijkdom van het land (bv. goud, koper, coltan) volop geëxploiteerd, voornamelijk door Europese machthebbers, met het oog op de 'ontwikkeling' van die exploiterende landen zelf. Vandaag is Congo nog steeds een van de armste landen ter wereld, met grote sociale ongelijkheid. Hoe komt dit? In Latijns-Amerika gebruiken academici en ngo's de term 'extractivisme' om te verwijzen naar de sterke afhankelijkheid en steeds verdere verdieping van het economische model gebaseerd op de grootschalige ontginning van ruwe grondstoffen die vervolgens worden geëxporteerd zonder (of met slechts minimale) verwerking: metalen, aardgas en petroleum, maar ook monoculturen uit de landbouw. Slechts een heel kleine groep van de bevolking in deze landen (de politieke en economische elite) profiteert van de export van deze natuurlijke rijkdommen naar de wereldmarkt. Daarbovenop dragen de grondstofrijke landen ook de ecologische en gezondheidskosten en schendingen van arbeids- en mensenrechten van extractie.





economische onrecht aan te pakken. Via verschillende wegen zetten we in op eerlijke belastingsystemen, schuldrechtvaardigheid, waardig werk, zorgplicht voor bedrijven en eerlijke handel.

### **Een eerlijke aanpak van de schuldencrisis**

Lagere-inkomenslanden geven vijf keer meer uit aan het afbetalen van schulden dan aan maatregelen in het kader van de klimaatcrisis<sup>35</sup>. Sommige van deze schulden zijn ontstaan doordat Veel van deze schulden zijn 'onhoudbaar'<sup>36</sup> aangezien ze overheden beletten om te voldoen aan hun primaire verplichtingen ten opzichte van hun bevolking, namelijk het garanderen van de mensenrechten van burgers en het voldoen aan hun basisbehoeften. Dit geldt ook voor klimaat. De **schuldenlast**, die door de coronacrisis verder is toegenomen, verhindert dat overheden hun middelen kunnen besteden aan de wederopbouw en het herstel na klimaatrampen. Neem nu Senegal. Door de aanhoudende droogte hebben honderdduizenden mensen er geen betrouwbare voedselvoorziening. Dat terwijl de regering meer dan een kwart van haar beschikbare overheidsmiddelen besteedt aan de aflossing van buitenlandse schulden en hierdoor onvoldoende kan investeren in voedselvoorziening<sup>37</sup>. Om de meest dringende kosten te dragen zijn veel landen daarom vaak aangewezen op nieuwe leningen. Meestal zijn dit leningen met hoge interesttarieven – veel hoger dan voor overheden van rijkere landen – waardoor de al hoge schuldenlast nog hoger wordt. Tegelijkertijd moeten ze hun bestaande schuld blijven afbetalen. Zo voedt de klimaatcrisis de schuldopbouw in deze landen. Het kan niet zijn dat lagere-inkomenslanden leningen met hoge interesten moeten afsluiten voor een klimaatcrisis die ze niet zelf hebben veroorzaakt. Een eerlijke aanpak van de schuldencrisis is noodzakelijk. moeten afsluiten voor een klimaatcrisis die ze niet zelf hebben veroorzaakt. Een eerlijke aanpak van de schuldencrisis is noodzakelijk.

Samen met APMDD, een partnerorganisatie van 11.11.11 actief in Azië, zetten we mee onze schouders achter de campagne voor een eerlijke aanpak van de schuldencrisis. In België waakt 11.11.11 erover dat België haar klimaatfinanciering blijft uitgeven in de vorm van subsidies. Zo zetten we geen verdere druk op lagere-inkomenslanden. Ook pleiten we ervoor dat België werk maakt van schuldverlichting en -kwijtschelding van bilaterale en multilaterale schuldvorderingen voor alle landen met onhoudbare schulden, die ook nog eens geraakt worden door verschillende crises, zoals de COVID-19- en de klimaatcrisis<sup>38</sup>.

### **Rechtvaardige transitie: meer dan jobs**

Bij de transitie naar een klimaatneutrale economie mag niemand aan zijn lot worden overgelaten. Wat doen we met mensen die nu een min of meer vaste job hebben op een palmolieplantage, in cementfabrieken of in steenkoolmijnen? Het merendeel van deze jobs zullen verdwijnen. Voor hen moeten er groene alternatieven, opleidingen en herscholing komen, terwijl sociale bescherming mensen ook door deze transitie heen moet helpen. Een duurzamere toekomst voor iedereen waarborgen – zijnde een samenleving met een lage CO2-uitstoot, groene jobs, waardig werk en sociale bescherming – is fundamenteel in de aanpak van de klimaatcrisis. Hoewel de uitdagingen per land, regio en sector verschillen, zijn er een reeks specifieke uitdagingen voor een rechtvaardige transitie in lage- en middeninkomenslanden. Grote delen van de bevolking zijn afhankelijk van laagbetaalde en vervuilende sectoren om te overleven, zoals steenkoolmijnen en palmolieplantages. Deze jobs gaan vaak gepaard met **precaire werkomstandigheden**. De mondiale context van handelsliberalisering en concurrentie, en de grote macht van multinationals heeft ertoe bijgedragen dat mensen in deze landen vaak aan lage lonen moeten werken en op weinig of geen sociale bescherming kunnen rekenen. Een groot deel van de arbeidsmarkt in lage- en middeninkomenslanden is bovendien informeel. Aanhoudende armoede,

**Door de aanhoudende droogte in Senegal hebben honderdduizenden mensen er geen betrouwbare voedselvoorziening, terwijl de regering meer dan een kwart van haar beschikbare overheidsmiddelen besteedt aan de aflossing van buitenlandse schulden**





hoge werkloosheid en een gebrekkige toegang tot energie zijn gemeenschappelijke kenmerken in veel landen. Deze sociaaleconomische context maakt bovendien de uitvoering van een rechtvaardig klimaatbeleid nog complexer, maar ook nog belangrijker.

## **K-SBSI: SOCIALE BESCHERMING EN WAARDIG WERK**

Indonesië is het grootste productieland van palmolie ter wereld (48,3 miljoen ton in 2020). Het produceren van palmolie vergt enorm veel land: de plantages nemen 14,59 miljoen hectare in beslag. Ter vergelijking: de oppervlakte van België is 3 miljoen hectare. Momenteel werken er gemiddeld 4,4 miljoen mensen in de Indonesische palmoliesector, waaronder 2,2 miljoen boeren, met meer dan 16,2 miljoen werkers in de totale toeleveringsketen. Tegelijkertijd is meer dan 60% van het land in handen van multinationale ondernemingen. Door de hoge buitenlandse vraag naar palmolie, is er een voortdurende uitbreiding van de plantages ten koste van regenwoud en veengebieden. Vele hectaren bos worden vernietigd. Dit gaat gepaard met landconflicten met de lokale bewoners en bodemvervuiling door kunstmest en herbiciden. Ook de veiligheid en gezondheid van werknemers is een groot probleem<sup>39</sup>. Waar palmolie vroeger nog werd bestempeld als 'duurzaam', is het intussen duidelijk dat de productie ervan schadelijk is voor mens en natuur. De jobs van miljoenen werknemers in deze sector zullen deels verdwijnen. Er is dus een rechtvaardige transitie nodig, willen we deze omslag realiseren.

K-SBSI is een koepel van vakbewegingen in Indonesië die strijdt voor sociale bescherming en waardig werk, en samenwerkt met We Social Movement (WSM), een lidorganisatie van 11.11.11<sup>40</sup>. Met haar 550.000 leden is K-SBSI de grootste onafhankelijke vakbond in Indonesië en een belangrijke actor in de sociale dialoog. K-SBSI dwingt eerlijke arbeidsvoorwaarden en betere arbeidsomstandigheden af voor haar leden, zet socio-economische projecten op in

achtergestelde gebieden en zorgt voor alternatieve inkomens. Ook in de palmolieplantages strijdt K-SBSI ervoor dat de miljoenen werknemers en boeren niet uit de boot vallen: samen met milieubewegingen bouwen ze actief aan allianties tussen sectoren. Als alternatief op de schadelijke palmolieplantages, formuleren ze voorstellen die waardig werk garanderen, zoals alternatieve jobs in het behoud en herstel van ecosystemen. Ze voorzien hiervoor de nodige opleiding en herstelling. K-SBSI maakt duidelijk dat een rechtvaardige transitie niet enkel een andere job, maar ook andere structurele maatregelen impliceert. De plantages moeten worden herverdeeld, zodat lokale boeren eigenaarschap hebben over hun land en kunnen inzetten op een meer divers aanbod van gewassen. Deze zijn arbeidsintensiever, maar ook gezonder voor de natuur. Monoculturen zijn namelijk snel vatbaar voor ziektes en hebben

---

**Momenteel werken er gemiddeld 4,4 miljoen mensen in de Indonesische palmoliesector. Tegelijkertijd is meer dan 60% van het land in handen van multinationale ondernemingen**

nood aan pesticiden en kunstmest. Ook het bestuur van de plantages moet evolueren naar coöperatieve eigendomsstructuren, zodat een betere inkomensverdeling mogelijk wordt. Een herverdeling van middelen en macht is cruciaal om waardig werk te realiseren.

Een rechtvaardige transitie moet een antwoord bieden op precare omstandigheden. Voldoende hoge lonen, kwalitatieve en veilige werkomstandigheden, sociale bescherming, en degelijke en betaalbare sociale voorzieningen moeten deel uitmaken van de klimaatmaatregelen. Dit is cruciaal tegen armoede en voor een degelijke levensstandaard. Maar de eisen voor waardig werk gaan verder dan jobs alleen.



Het gaat om een transformatie van de economie: weg van de uitbuitingslogica naar een duurzame en sociale samenleving. Dit vergt een internationale aanpak. Wereldwijd klagen middenveldorganisaties de impact van scheefgetrokken handelsrelaties en vrijhandelsakkoorden aan. En van het nalaten van bedrijven om mensenrechten en het milieu te beschermen. Ook in België ijveren we voor een nationale wet die bedrijven verplicht de mensenrechten en het milieu te beschermen. Er is actie nodig op verschillende terreinen om de scheefgegroeide verdeling van middelen tussen én binnen landen aan te pakken.

### **WAAR BLIJFT DE AANSPRAKELIJKHEID VAN GLENCORE VOOR DE VERVUILING IN PERU?**

Plataforma de la Sociedad, een partnerorganisatie van Broederlijk Delen, en anderen in Peru zetten een campagne op poten om de mensenrechtenschendingen en milieuvervuiling door mijnbouw aan te klagen. Het is tegelijk een oproep tot sterkere Europese wetgeving rond zorgplicht voor bedrijven.

In de Peruaanse provincie Espinar, op vierduizend meter hoogte in het Andesgebergte, exploiteert het Zwitserse bedrijf Glencore kopermijnen. De landbouwgrond en het drinkwater van de omliggende inheemse boerengemeenschappen zijn vervuild. De boeren en hun vee worden ziek. Het bloed van de lokale bevolking bevat zware metalen (zoals lood, cadmium en kwik), met ernstige gezondheidsrisico's tot gevolg<sup>41</sup>. Noch het bedrijf, noch de Peruaanse overheid namen voldoende actie om de problemen aan te pakken. Ook Europese beleidsmakers, bedrijven en banken dragen een verantwoordelijkheid. Glencore heeft zijn hoofdzetel in Zwitserland en ontvangt financiering van verschillende grote Europese banken, waaronder BNP Paribas. De EU heeft ook een vrijhandelsakkoord afgesloten met Peru en importeert tal van grondstoffen uit het land.

De Europese Commissie, het Parlement en de lidstaten onderhandelen al sinds 2021 over wetgeving die de zorgplicht van bedrijven op het vlak van mensenrechten en milieu moet vastleggen. Dit houdt in dat ondernemingen proactief hun wereldwijde waardeketen onder de loep nemen,

en mogelijke problemen aanpakken. De wet zou zowel gelden voor bedrijven met zetel in de Europese Unie, als voor bedrijven met een grote omzet op de EU-markt. Voor inbreuken op de zorgplicht voorziet het wetsvoorstel in burgerlijke aansprakelijkheid. Bedrijven kunnen dan bijvoorbeeld boetes krijgen. Toch voldoet het Europese wetsvoorstel nog lang niet om ook echte gerechtigheid en herstel te garanderen voor slachtoffers van schendingen, zoals de gemeenschappen van Espinar. Daar hebben ze volgens internationale richtlijnen van de Verenigde Naties nochtans recht op.

De organisatoren van de campagne strijden op het Europese toneel dan ook voor een effectieve wet die een einde kan maken aan mensenrechtenschendingen en ecologische schade. Eerst en vooral moet de wet ook een sterkere zorgplicht bevatten voor financiële instellingen. Zij worden in het huidige wetsvoorstel grotendeels ontzien. Daarnaast is het cruciaal dat slachtoffers gemakkelijker toegang krijgen tot justitie. De wetgeving moet ook expliciet verwijzen naar het internationaal erkende recht van inheemse gemeenschappen op voorafgaande, vrije en geïnformeerde toestemming, vooraleer nieuwe mijnbouwprojecten (of projectuitbreidingen) van start kunnen gaan. Dit recht werd in de zaak van Espinar meermaals geschonden. Ook mensenrechten- en milieuactivisten moeten door de wet beter beschermd worden.



### 3.2. HEFBOOM 2: HERVERDELEN VAN MACHT

Achter slabakkende ambitie, valse klimaatoplossingen, economische onrechtvaardigheid en slecht ontworpen klimaatinterventies schuilen bepaalde besluitvormingsstructuren. Aan de tafel waar deze beslissingen worden genomen, is gelijke en inclusieve vertegenwoordiging allesbehalve realiteit. Zo zitten economisch rijkere en machtigere landen doorgaans aan het stuur van de internationale besluitvorming. Multinationale bedrijven oefenen veel macht uit op klimaatonderhandelingen en beïnvloeden direct het beleid van nationale overheden. Klimaatmaatregelen worden vaak top-down bepaald, terwijl arbeiders in de formele en informele sector, boeren- en landorganisaties, vrouwen en inheemse gemeenschappen, hier amper inspraak in hebben. Zo kunnen klimaatmaatregelen nieuwe ongelijkheden creëren of oude versterken. Klimaatrechtvaardigheid vereist dat de macht wordt herverdeeld. 11.11.11 stelt daarom een herverdeling van macht en democratische besluitvorming op alle niveaus voor. Hieronder enkele voorbeelden van wat dat concreet betekent.

#### Een einde aan *corporate capture*

Twintig bedrijven zijn sinds 1965 samen verantwoordelijk voor meer dan een derde van de wereldwijde uitstoot van CO<sub>2</sub> en methaan, de twee belangrijkste broeikasgassen. Aramco, Chevron, Gazprom, ExxonMobil en National Iranian Oil voeren de lijst aan, op de voet gevolgd door BP en Shell. Het zijn zowel staats- als privébedrijven, maar het zijn allemaal producenten van fossiele brandstoffen. Decennialang hebben fossiele-brandstofbedrijven gelobbyd tegen effectieve klimaatmaatregelen op nationaal, EU- en internationaal niveau. Machtige actoren die veel winst maken door onze afhankelijkheid van fossiele brandstoffen, hebben er immers alle belang bij dat de status quo gehandhaafd blijft.

De fossiele industrie heeft jarenlang twijfel gezaaid over de klimaatwetenschap en dat laat zijn sporen na. Ook nu nog bestaat er een **intensieve lobby van bepaalde grote bedrijven** om klimaatmaatregelen tegen te houden<sup>42</sup>. Zo telde de fossiele brandstoffenlobby 503 afgevaardigden op de klimaatop van de Verenigde Naties in Glasgow (2021): dit is meer dan de grootste landendelegatie daar aanwezig<sup>43</sup>. Er is ook een groot onevenwicht tussen het aantal bedrijven versus het aantal burgerorganisaties of kleinere ngo's dat de Europese Commissie ontvangt. Lobbyen kost tijd en geld, en deuren gaan niet zo gemakkelijk voor iedereen open. Het resultaat is dat de belangen en prioriteiten van de fossiele brandstoffenindustrie een grote impact hebben in alle politieke instellingen. Deze greep van fossiele bedrijven op het beleid moet stoppen.

De disproportionele macht van deze bedrijven is bovendien verankerd in investeringsakkoorden zoals het Energy Charter Treaty, dat bedrijven toelaat om landen die klimaatbeleid voeren aan te klagen via internationale arbitragemechanismen (zie kader). Zo lanceerde het Zweeds bedrijf Vattenfall een ISDS-klacht tegen de Duitse deelstaat Hamburg omwille van de verstrenging van de milieuvorwaarden voor een kolengestookte energiecentrale. Vattenfall vroeg maar liefst 1,4 miljard schadevergoeding. Om die claim te vermijden, versoepelde Hamburg de milieuregeling (waarvoor het nadien overigens een boete kreeg van de Europese Commissie). Bedrijven hebben zo de macht om de energietransitie tegen te houden, te vertragen en/of exorbitante bedragen af te dwingen van overheden.

Het is duidelijk dat urgente en drastische klimaatactie soms wordt ondermijnd door private belangen. Enkele grote bedrijven dragen een belangrijke verantwoordelijkheid in het veroorzaken van de klimaatcrisis en het vertragen van de oplossing ervoor. Er zijn gedurfde hervormingen nodig die de invloed van bedrijven op het regelgevingsproces terugdringen, de transparantie vergroten, en disproportionele

**20**  
**bedrijven zijn sinds 1965**  
**samen verantwoordelijk**  
**voor meer dan**  
**een derde van de**  
**wereldwijde uitstoot**  
**van CO<sub>2</sub> en methaan**

investeringsbescherming terugdraaien. Ook moeten de plaats en stem van burgers en het middenveld aan de regelgevende tafel versterkt worden. Het beleid moet immers de publieke en niet de private belangen verdedigen.

### EXIT ENERGY CHARTER TREATY?

Het Energy Charter Treaty (ECT) – in het Nederlands: het “Verdrag inzake het Energiehandvest” – werd in 1994 afgesloten om de handel en investeringen in de energiesector te bevorderen. Investeerders kregen het recht om schadevergoedingen te eisen van de landen die bij het ECT zijn aangesloten als ze vonden dat het beleid van landen een gevaar zouden vormen voor hun investeringen. Ook voor investeringen in fossiele brandstoffen. Daardoor moeten ze niet naar de lokale rechtbanken, maar naar een bijzonder internationaal tribunaal met privé-arbiters die ze bovendien zelf voor de helft mogen aanduiden. Tegen hun uitspraak is geen beroep mogelijk. Dit systeem heet “investeerder-staat-geschillenregeling”, bekend onder de Engelse afkorting ISDS (investor state dispute settlement). Met 129 schade-eisen is het ECT het meest gebruikte investeringsakkoord ter wereld. Telkens als een land een maatregel neemt om de fossiele energie terug te dringen, gebruiken de energiebedrijven de ISDS van het ECT om grote schadevergoedingen te eisen, of dreigen ze ermee om maatregelen tegen te houden.

Het ECT beschermt inmiddels een enorme hoeveelheid investeringen in de fossiele energiesector, zowel exploratie als exploitatie, netwerken, distributie, enzovoort. Ex-medewerkers van het

ECT-secretariaat stelden tijdens een persconferentie op 4 september 2019 een nota voor met cijfers over de hoeveelheid fossiele energie (en dus CO<sub>2</sub>-uitstoot) die het ECT beschermt. Dat is maar liefst 57 Gigaton CO<sub>2</sub>, waarvan 61% in de EU, ofwel 15% meer dan de EU-landen op basis van het Akkoord van Parijs mogen uitstoten. Om haar klimaatdoelstellingen te halen, zal de EU telkens weer op het ECT botsen. De fossiele energiebedrijven zullen de EU zwaar doen betalen voor haar klimaatbeleid.

De Europese Unie begrijpt dat er een probleem is en wil het ECT aanpassen. Maar haar voorstellen gaan niet ver genoeg. Zo wil de EU ervoor zorgen dat het ECT geen belemmering vormt voor de energietransitie. Maar in het beste geval zouden bestaande investeringen in steenkool, gas en olie tot na 2030 beschermd blijven. Sommige nieuwe gasinvesteringen in pijpleidingen en elektriciteitscentrales zouden zelfs tot 2040 kunnen worden beschermd<sup>44</sup>. Bovendien worden ze afgewezen door andere landen zoals Japan om hun fossiele belangen te beschermen. De enige optie die overblijft, is een collectieve terugtrekking. Samen met andere Belgische en Europese organisaties vraagt 11.11.11 dus dat de Europese Unie zich terugtrekt uit het schadelijke ECT-verdrag.

### Democratische besluitvorming op alle niveaus

Bij de transitie naar een klimaatneutrale samenleving mag niemand aan zijn lot worden overgelaten. Alleen al voor het realiseren van draagvlak voor de transitie, is **inclusie en democratische besluitvorming** vereist. Van arbeiders en vakbonden, (landloze) boerenbewegingen, sociale bewegingen van inheemse gemeenschappen tot feministische bewegingen: zij hebben het inzicht om effecten van beleid en negatieve gevolgen op hun achterban te herkennen en inhoudelijk te vertalen. Zo verkrijgen we beleidsmaatregelen die gedragen zijn in de samenleving en stappen zetten naar een ecologische en sociale toekomst. Neem bijvoorbeeld de energietransitie voor de vele werknemers in de steenkoolsector in Indonesië. De transitie moet gepaard gaan met de betrokkenheid van werknemers via sociaal overleg, zodat zij kunnen rekenen op bescherming wanneer die jobs verdwijnen. Zo valt niemand uit de boot. Of neem nu natuurherstel. Om de biodiversiteit te beschermen, worden er vaak stukken land





afgeschermd voor houtkap, landbouw en dergelijke. Dit kan een groot probleem zijn voor de mensen die afhankelijk zijn van dat land voor hun levensonderhoud. Landrechten zijn niet altijd duidelijk erkend, zodat de lokale bevolking verdreven wordt en geen toegang meer krijgt<sup>45</sup>. De biodiversiteit kan juist baat hebben bij de harmonieuze samenleving van mens en natuur. Het maatschappelijk middenveld is de partner bij uitstek om onrecht tegen te gaan. Zij moeten betrokken worden in de besluitvorming op alle niveaus.

Politieke macht opbouwen in een context waar het middenveld onder druk staat, is geen evidentie. Het risico op ondemocratische besluitvorming is hoog. De scheefgegroeide relaties raken vaak aan structurele problemen: ongelijke toegang tot land (en daarmee zeggenschap over het beheer van natuurlijke rijkdommen zoals bomen, cacao, koper, landbouwgrond), de afwezigheid van sociaal overleg voor werknemers in de formele en informele sector, gebrek aan bescherming voor milieuverdedigers, maar ook racisme en discriminatie vormen hindernissen voor échte inspraak. Daarnaast worden bestaande akkoorden, zoals de Internationale Arbeidsrechten Conventie, of de Verklaring van de Verenigde Naties over de rechten van inheemse volkeren<sup>46</sup> vaak niet daadwerkelijk toegepast. Een herverdeling van macht is daarom nodig.

---

**Politieke macht opbouwen in een context waar het middenveld onder druk staat, is geen evidentie. Het risico op ondemocratische besluitvorming is hoog**

We vragen dat een breed scala van belanghebbenden bij de rechtvaardige transitie worden betrokken én dat ze inspraak krijgen: bij het sociaal overleg, bij het beheer van natuurlijke rijkdommen, in natuurbeschermingsprojecten, in de nationale klimaatplannen en op internationale klimaatfora. Dit impliceert dat ze vrijuit kunnen spreken, dat de aanbevelingen en voorstellen in het beleidsproces worden opgenomen, en dat het proces verder gaat dan louter consultatie. Er moet ook bijzondere aandacht zijn voor vrouwen, die vaak minder gemakkelijk toegang hebben tot middelen, land en inspraak.

## **GENDERTRANSFORMATIEF LEIDERSCHAP**

Vrouwen hebben vaak een sleutelpositie bij een breed scala aan activiteiten die biodiversiteit en aanpassingen aan klimaatverandering ondersteunen, zoals bodem- en waterbeheer, bebossing en het waarborgen van variatie in gewassen. Zij hebben vaak veel expertise over biodiversiteit en zijn pioniers in belangrijke sectoren als duurzame energie, water, bos- en landbouw. Daarnaast nemen vrouwen en meisjes de leiding in sociale bewegingen voor klimaat- en milieurechtvaardigheid. Zij bedenken en verwezenlijken oplossingen voor de klimaat- en milieuproblemen op alle niveaus. Hun ervaring, kennis en vaardigheden maken de antwoorden op de klimaatverandering doeltreffender en duurzamer. Maar toch zijn zij

nog te vaak afwezig in de kringen waar beslissingen worden genomen over het klimaat en in de functies die cruciaal zijn voor een rechtvaardige transitie<sup>47</sup>. Het is daarom van belang dat zij deelnemen aan de tafels waar beleid wordt gemaakt en politieke besluiten worden genomen. Het uitsluiten van vrouwen bij dit soort initiatieven kan dat de bestaande ongelijkheden vergroten en de doeltreffendheid verminderen. 11.11.11 vraagt aandacht van Belgische overheden voor gendergelijkheid, zoals bijvoorbeeld een grotere betrokkenheid van vrouwen bij de aanpak van de klimaatproblemen en een klimaatbeleid dat genderongelijkheid in de kern bestrijdt.



## DE VROUWEN VAN COLECTIVO CASA ORGANISEREN HET VERZET

RENAMAT was de eerste organisatie in Bolivia die milieugeweld tegen vrouwen publiekelijk aan de kaak stelde. Samen met COLECTIVO CASA, een partnerorganisatie van Broederlijk Delen, pleiten zij voor een einde van de vernietiging en uitbuiting door mijnbouwbedrijven, en maken ze de bevolking bewust van hun rechten. Ze tonen hoe deze geschonden worden en hoe ze deze kunnen afdwingen. Colectivo Casa zet in op de ondersteuning en versterking van vrouwelijke lokale leidsters, met veel nadruk op de uitwisseling tussen de gemeenschappen en de vrouwen zelf.

Hun doel is om solidariteit tot stand te brengen tussen groepen die in verschillende regio's met soortgelijke problemen te maken hebben, om individuele en collectieve inheemse vrouwen meer macht te geven en om het leiderschap van met name jonge vrouwen te ondersteunen en te versterken. Dankzij deze workshops, nemen vrouwengroepen in heel Bolivia steeds vaker deel aan de besluitvorming en worden ze gezien als leiders in verschillende initiatieven rond watervoorziening en voedselproductie.

## INHEEMSE VOLKSRAAD: GEEN MIJNBOUW ZONDER BETROKKENHEID LOKALE BEVOLKING

Een alternatieve manier om de mineralen van het land te beheren is noodzakelijk om het evenwicht van het Filipijnse ecosysteem te bewaren. De mijnbouw brengt grote ecologische schade toe aan het land, zet de lokale bevolking onder druk en ontheemd gemeenschappen: allemaal praktijken die geënt zijn op misbruik van de rampzalige Mijnbouwwet van 1995. Partnerorganisatie Alyansa Tigil Mina (ATM) en andere milieuorganisaties in de Filippijnen pleiten daarom voor de goedkeuring van een Alternative Minerals Management Bill (AMMB)<sup>48</sup>.

De voorgestelde Alternative Minerals Management Bill staat mijnbouw toe, maar alleen onder strikte voorwaarden. De mijnbouw moet **binnen de milieugrenzen** blijven en de **rechten van de lokale gemeenschappen** respecteren. Alleen dan kunnen we een toekomst met de natuur veiligstellen. Volgens deze wet komen de bescherming van het milieu en het welzijn van de mensen op de eerste plaats. Het **verbiedt** mijnbouw in gebieden waar de biodiversiteit in

het gedrang kan komen, alsook destructieve mijnbouwmethoden. Individuen en bedrijven die worden veroordeeld wegens schendingen van de mensenrechten en het milieu krijgen zwaardere boetes en langere straffen opgelegd. Het wetsontwerp voorziet ook in de oprichting van een **inheemse volksraad** die deelneemt aan de besluitvorming over alle mijnbouwprojecten in het land. De lokale verwerking van mineralen zal een impuls geven aan de economie. Ook wordt een hogere belasting van 10% opgelegd aan de ontginning, ten gunste van de lokale overheden en gemeenschappen.

ATM en andere partnerorganisaties voeren daarnaast actief campagne om het bewustzijn over de destructieve gevolgen van mijnbouw en duurzame alternatieven voor ontginning te vergroten. De weg vooruit is een samenleving die zo weinig mogelijk grondstoffen nodig heeft. Waar mijnbouw nog nodig is, is democratische besluitvorming nodig om de ecologische en menselijke impact zo klein mogelijk te houden.

## Leren van alternatieve paradigma's

Het verbreden van besluitvormingsprocessen kan ruimte creëren voor alternatieve kennis en oplossingen. Er zijn namelijk veel manieren om naar de wereld te kijken. Overal ter wereld zijn er bepaalde denkbeelden die ingebakken zijn in de samenleving. Een denkbeeld met bijzonder schadelijke gevol-



gen, is het denkbeeld dat de natuur slechts ten dienste staat van de mens. De natuur wordt gezien als 'hulpbron': vol met mineralen, hout, water, goud, enzovoort voor oneindig menselijk gebruik. De ontginning ervan heeft een enorme impact op de natuurlijke systemen en destabiliseert. Als gevolg bedreigen hitte, stijgende zeeën en extreme weersomstandigheden het leven van miljoenen mensen en dieren. Ze heeft bovendien geen 'stem' om op te treden tegen grootschalige houtkap, het dumpen van afvalbergen, of vervuiling van rivieren. Ook veel 'klimaatmaatregelen' zijn geworteld in een denkwijze waar de natuur louter ten dienste staat van de mens. Denk aan de blijvende vernietiging van biodiversiteit. Of de plannen voor koolstofcaptatiesystemen die volgens schattingen honderden hectaren land nodig hebben om CO<sub>2</sub> in de lucht te vangen en op te slaan in de grond. Voor bio-energie met koolstofopslag (BECCS) zou het landgebruik neerkomen op twee keer de grootte van India<sup>49</sup>.

De denkwijze waar de mens los lijkt te staan van de natuur botst op haar limieten. In werkelijkheid is de mens deel van het ecosysteem en er dus ook afhankelijk van. Bestuivers zoals bijen en wespen helpen bij de productie van het voedsel dat wij eten, terwijl fotosynthetische organismen zoals bomen en fytoplankton de zuurstof leveren die wij nodig hebben om te leven, waarbij zij op hun beurt de koolstofdioxide opnemen die wij uitstoten. Het negeren van die onderlinge samenhang en afhankelijkheid heeft de mens ertoe gebracht de natuur roekeloos te exploiteren. Met steeds meer gevolgen en risico's voor het voortbestaan en de levenskwaliteit van de mens zelf. We hebben hier heel wat te leren van denkwijzen die de mens meer erkennen als onderdeel van de natuur. Australische, Amerindiaanse en talloze andere inheemse geloofssystemen kennen de natuur een intrinsieke waarde toe die moet worden gerespecteerd, in plaats van haar te zien als een extern object dat kan worden overheerst of uitgebuit. Vaak hebben deze gemeenschappen bepaalde kennis inzake duurzaam landbeheer. Een voorbeeld hiervan is traditionele ecologische kennis: de kennis die inheemse volkeren eeuwenlang hebben toegepast om in evenwicht met de aarde te leven door bijvoorbeeld duurzame landbouw te bedrijven en effectieve brand- en afvalverwerkingstechnieken te gebruiken.

## GEMEENSCHAP CENTRAAL VOOR EEN DUURZAAM BEHEER VAN GRONDSTOFFEN

Sinds 2014 promoot Walhi in Indonesië een **hervorming van het beheer van land** en de aanwezige natuurlijke rijkdommen in samenspraak met de lokale bevolking. Dit model geeft lokale en inheemse gemeenschappen een prominente plaats voor een ethisch en duurzaam beheer van hun natuurlijke rijkdommen. Dit is cruciaal, gezien het land in Indonesië vaak beheerd wordt door bedrijven, wat leidt tot overexploitatie en commercialisering van natuurlijke rijkdommen. Bedrijfsbelangen primeren al te vaak op de belangen van de lokale bevolking. Met destructieve gevolgen voor het milieu, de lokale gemeenschap en het klimaat. Het alternatief landbeheersysteem stelt wijsheid en kennis van lokale gemeenschap-

pen centraal om beter begrip te krijgen over hoe ze hun rijkdommen moeten beheren. In totaal zijn ondertussen 1 miljoen hectare land getransformeerd op basis van dit model. Walhi ontwikkelt specifieke voorstellen, van zeewierproductie op het eiland Pari, tot een koffieplantage in Sind en zelfs een ecodorp Rammang Rammang. Allen zijn ze gericht op een duurzaam beheer van natuurlijke rijkdommen waarbij duurzame ontwikkeling voor de gemeenschappen wordt gegarandeerd. Het onderschrijft ook dat de natuur een bron is van lokale waarden die welvaart, rechtvaardigheid en duurzaamheid voor iedereen mogelijk maken.

11.11.11 pleit voor de bevordering van alternatieve paradigma's in het publieke debat, door voorbeelden van partnerorganisaties en leden naar voren te schuiven. We voeren druk uit op overheden om de lokale kennis en eisen mee te nemen in klimaatmaatregelen.



## **4. STRIJD VOOR KLIMAATRECHTVAARDIGHEID LOONT**

---

Niemand kan erom heen dat de klimaatcrisis vandaag één van de belangrijkste uitdagingen vormt. De landen en bevolkingsgroepen met de laagste inkomens hebben het minst bijdragen aan de historische en actuele uitstoot die de klimaatcrisis veroorzaakt, én dragen tegelijk de grootste gevolgen van de klimaatverandering. Om tot klimaatrechtvaardigheid te komen, hebben niet alle landen dezelfde verantwoordelijkheden. In functie van hun capaciteit en historische bijdrage aan de klimaatcrisis, moeten ze meer of minder doen. Door rekening te houden met de verschillende noden en contexten van landen kunnen we uiteindelijk naar een koolstofneutrale wereld waarin iedereen beter wordt.

Het herverdelen van middelen en macht is de rode draad in het streven naar klimaatrechtvaardigheid. Lagere-inkomenslanden lopen cruciale middelen mis wegens oneerlijke belastingregels, onhoudbare schulden en de manier waarop grondstoffen geëxploiteerd worden. Ook binnen landen moet in de aanpak van de klimaatcrisis sociale en economische rechtvaardigheid gegarandeerd zijn. Het is bovendien hoog tijd dat er een einde komt aan de buitensporige invloed van de fossiele brandstoffenindustrie op het beleid. In plaats daarvan moeten er gelijke en inclusieve onderhandelingsruimtes komen. De democratische inspraak van het middenveld, van vrouwen, inheemse groepen en groepen in kwetsbare situaties moet gegarandeerd worden op lokaal, nationaal en internationaal niveau. Er is een rechtvaardige transitie nodig, die sociale bescherming en waardig werk voorop plaatst en de inspraak van vakbonden en werknemers waarborgt.

De tijd dringt: de milieu-, biodiversiteit- en klimaatcrises vragen om een grondige verandering van ons systeem, gaande van transport, energie tot productie- en consumptiepatronen. Die transformatie brengt ook heel wat kansen met zich mee, voor iedereen. Klimaatrechtvaardigheid betekent een leefbaardere samenleving, met gezondere voeding voor iedereen en toegang tot voldoende hernieuwbare energie, ook voor mensen met lage inkomens of in rurale gebieden en kleine eilanden. Het is belangrijk dat we de kansen van de transitie zien en grijpen. 11.11.11 zal zich daar met organisaties, vrijwilligers en activisten in België en wereldwijd voor blijven inzetten.



## EINDNOTEN

---

- 1 Zie: [https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg1/downloads/report/IPCC\\_AR6\\_WGI\\_SPM.pdf](https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg1/downloads/report/IPCC_AR6_WGI_SPM.pdf)
- 2 [Zie de volgende Cambridge studie door van Daalen et al. (2022). Extreme events and gender-based violence: a mixed-methods systematic review. Extreme events and gender-based violence: a mixed-methods systematic review - PubMed (nih.gov)]
- 3 Zie Oxfam (2020) Confronting Carbon Inequality, <https://oxfamilibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/621052/mb-confronting-carbon-inequality-210920-en.pdf>. Zie ook projecties voor 2030. Oxfam (2021), Carbon Inequality in 2030 Report: <https://oxfamilibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/621305/bn-carbon-inequality-2030-051121-en.pdf>
- 4 Het onderzoek toont dat 90% van de uitstoot bestaat uit de uitstoot van de producten die ze aanleveren: benzine, vliegtuigbrandstof, aardgas en thermische kolen. Een tiende was afkomstig van de winning, de raffinage en de levering van de afgewerkte brandstoffen. Zie: studie Climate Accountability, 'Carbon Majors', (2020) [https://climateaccountability.org/?page\\_id=18](https://climateaccountability.org/?page_id=18).
- 5 We baseren ons hier op de publieke klimaatfinancieringscijfers. <https://www.oecd.org/env/climate-finance-provided-and-mobilised-by-developed-countries-aggregate-trends-updated-with-2019-data-03590fb7-en.htm>
- 6 Oxfam (2020), Climate Finance Shadow Report. <https://oxfamilibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/621066/bp-climate-finance-shadow-report-2020-201020-en.pdf>
- 7 Zie: Greenhouse Gas Emissions Over 165 Years | World Resources Institute (wri.org)
- 8 Philip T. Hoffman, (2015), "Why Did Europe Conquer the World?", University Press Princeton
- 9 Gebaseerd op CAIT Climate Data Explorer van het World Resources Institute
- 10 Zie Our World in Data (2019): <https://ourworldindata.org/contributed-most-global-co2>
- 11 Zie Vandamme (2020), hoofdstuk 'Mondiale Klimaatrechtvaardigheid', in Minerva
- 12 Zie <https://oxfamilibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/621305/bn-carbon-inequality-2030-051121-en.pdf>
- 13 Sinds het begin van het millennium, zo blijkt uit rapporten van de VN, is het mondiale gebruik van grondstoffen in de eerste plaats het gevolg van een toename van de welvaart, niet van de bevolking. Dit geldt met name voor landen met hoge tot hogere middeninkomens, die 78% van de materiële consumptie voor hun rekening nemen, ondanks het feit dat hun bevolkingsaantal minder snel groeit dan in de rest van de wereld. In landen met lage inkomens, waarvan het aandeel in de wereldbevolking bijna is verdubbeld, is de vraag naar grondstoffen constant gebleven op slechts ongeveer 3 procent van het wereldtotaal. Zie: <https://wedocs.unep.org/handle/20.500.11822/27518>
- 14 Zie European Environmental Bureau (2021), rapport 'Green Mining is a Myth' - [https://eeb.org/wp-content/uploads/2021/10/Green-mining-report\\_EEB-FoEE-2021.pdf](https://eeb.org/wp-content/uploads/2021/10/Green-mining-report_EEB-FoEE-2021.pdf)
- 15 Zie, IPCC (2021). [https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg1/downloads/report/IPCC\\_AR6\\_WGI\\_SPM.pdf](https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg1/downloads/report/IPCC_AR6_WGI_SPM.pdf)
- 16 Climate Action Tracker (2022). Zie <https://climateactiontracker.org/global/cat-thermometer/>
- 17 Zie Klimaatcoalitie (2021), Memorandum 'Belgische Green New Deal': <https://www.klimaatcoalitie.be/sites/default/files/documents/MEMORANDUM%20VOOR%20EEN%20BELGISCHE%20GREEN%20NEW%20DEAL.pdf>
- 18 Zie: <https://mocicc.org/>
- 19 Zie FOD Financiën (2021), studie 'FEDERALE INVENTARIS VAN SUBSIDIES VOOR FOSSIELE BRANDSTOFFEN' - <https://klimaat.be/doc/ffs-rapport-2021-nl.pdf>
- 20 Zie: <https://www.bankingonclimatechaos.org/>
- 21 Zie als referentiedocument: [https://www.ituc-csi.org/IMG/pdf/the\\_green\\_jobs\\_advantage\\_-\\_wri\\_nce\\_and\\_ituc\\_working\\_paper.pdf](https://www.ituc-csi.org/IMG/pdf/the_green_jobs_advantage_-_wri_nce_and_ituc_working_paper.pdf)
- 22 Zie VITO & Profundo (2019), onderzoek 'Scenario's voor een rechtvaardige Belgische energietransitie' - <https://11.be/sites/default/files/2020-06/20200602-onderzoek-grondstoffen-BE-energietransitie.pdf>
- 23 Zie: <https://www.resourcepanel.org/reports/global-resources-outlook>
- 24 Zie: <https://www.fao.org/3/I9553EN/i9553en.pdf>
- 25 Zie Klimaatkwetsbaarheidsindex (2017), gehaald van Maplecroft
- 26 Zie ND-GAIN Index (2021)





- 27 Zie cijfers FAO (2021), p. 39-40. <https://www.fao.org/3/cb3673en/cb3673en.pdf>
- 28 We gebruiken hiervoor twee parameters die ook voorgesteld worden binnen de VN: capaciteit (op basis van het bruto nationaal product) en verantwoordelijkheid (op basis van de historische bijdrage van België aan de klimaatcrisis sinds 1850). Zie briefing 'Balans van 10 jaar klimaatfinanciering'. [https://11.be/sites/default/files/2020-10/Briefing%2010%20jaar%20klimaatfinanciering\\_finaal.pdf](https://11.be/sites/default/files/2020-10/Briefing%2010%20jaar%20klimaatfinanciering_finaal.pdf)
- 29 Oxfam (2020), Climate Finance Shadow Report. <https://oxfamilibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/621066/bp-climate-finance-shadow-report-2020-201020-en.pdf>
- 30 Zie Germanwatch (2022), Rapport "Slow-onset Processes and Resulting Loss and Damage - An introduction (germanwatch.org)", Zie ook deze literatuurstudie over de limieten en grenzen van klimaatadaptatie: Global evidence of constraints and limits to human adaptation | SpringerLink
- 31 Zie studie Mechler et.al, (2019). Loss and Damage from Climate Change - Concepts, Methods and Policy Options. Loss and Damage from Climate Change | SpringerLink
- 32 De Groep van 77 (G77) bij de Verenigde Naties is een coalitie van 134 zogenaamde 'ontwikkelingslanden', bedoeld om de collectieve economische belangen van haar leden te behartigen en een grotere gezamenlijke onderhandelingscapaciteit binnen de Verenigde Naties tot stand te brengen.
- 33 Zie: <https://www.unhcr.org/uk/news/latest/2016/11/581f52dc4/frequently-asked-questions-climate-change-disaster-displacement.html>
- 34 Voor meer info, lees ons dossier 'Gezicht van klimaatverandering' (2018) <https://11.be/sites/default/files/2020-06/20190426-11dossier-Gezicht-van-klimaatverandering.pdf>
- 35 Volgens berekening van Jubilee Debt Campaign (2020). [https://jubileedebt.org.uk/wp-content/uploads/2021/10/Lower-income-countries-spending-on-adaptation\\_10.21.pdf](https://jubileedebt.org.uk/wp-content/uploads/2021/10/Lower-income-countries-spending-on-adaptation_10.21.pdf)
- 36 "De houdbaarheid van de schuldenlast is niet alleen een financiële categorie, maar vereist ook dat de schuldenlast geen ondraaglijke opofferingen voor het welzijn van de samenleving met zich meebrengt". UNCTAD, «Sovereign Debt Workouts: Going Forward Roadmap and Guide », 2015, p. 24
- 37 Senegal besteedt 970 miljoen dollar per jaar aan buitenlandse schulden in 2021, oplopend tot 2 miljard dollar per jaar in 2025. Zie: <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2021/06/17/Senegal-Third-Review-Under-the-Policy-Coordination-Instrument-and-Request-for-Modification-460831>
- 38 Lees ook onze briefing paper(s), wat België kan door inzake het verlichten van de schulden crisis voor lagere inkomenslanden (2021): <https://11.be/sites/default/files/2021-04/nota-schuldverlichting-globale-zuiden-covid%2019.pdf>
- 39 Op basis van WSM presentatie 'Rechtvaardige transitie, K-SBSI' (2022).
- 40 Voor meer informatie, zie; <https://www.ksbsi.or.id/> en <https://www.wsm.be/nl/ons-netwerk/partnerorganisaties/indonesie.html>
- 41 Dit blijkt uit een studie van de partnerorganisaties van Broederlijk Delen in samenwerking met Oxfam International (2022); <https://11.be/verhalen/mijnbouw-en-mensenrechten-peru>
- 42 Zie <https://corporateeurope.org/en/stop-revolving-door>
- 43 <https://corporateeurope.org/en/2021/11/hundreds-fossil-fuel-lobbyists-flooding-cop26-climate-talks>
- 44 Zie: [https://caneurope.org/content/uploads/2022/03/ECT-reform-briefing-March-2022\\_summary.pdf](https://caneurope.org/content/uploads/2022/03/ECT-reform-briefing-March-2022_summary.pdf)
- 45 Zie voor een overzicht van uitdagingen omtrent de rechtvaardige transitie in lagere en middeninkomenslanden het dossier van Climate Strategies (2022). "Exploring Just Transitions in the Global South". [https://climatestrategies.org/wp-content/uploads/2022/05/Exploring-Just-Transition-in-the-Global-South\\_FINAL.pdf](https://climatestrategies.org/wp-content/uploads/2022/05/Exploring-Just-Transition-in-the-Global-South_FINAL.pdf)
- 46 Zie: [https://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/DRIPS\\_en.pdf](https://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/DRIPS_en.pdf)
- 47 Lees ook, het ARG0 advies CSW66 (2021), [https://www.argo-ccgd.be/sites/default/files/argo\\_advies\\_over\\_het\\_prioritaire\\_thema\\_van\\_de\\_csw66\\_-\\_gender\\_en\\_klimaat.pdf](https://www.argo-ccgd.be/sites/default/files/argo_advies_over_het_prioritaire_thema_van_de_csw66_-_gender_en_klimaat.pdf)
- 48 Zie: <https://www.greenprint.ph/alternative-mineral-management-bill>
- 49 Zie: [https://www.globalccsinstitute.com/wp-content/uploads/2019/03/BECCS-Perspective\\_FINAL\\_18-March.pdf](https://www.globalccsinstitute.com/wp-content/uploads/2019/03/BECCS-Perspective_FINAL_18-March.pdf)



## **CONTACT**

---

### **KIKI BERKERS**

Beleidsmedewerker Klimaat en Natuurlijke Rijkdommen

Kiki.Berkers@11.be



**11.11.11**

Koepel van Internationale Solidariteit

Vlasfabriekstraat 11

1060 Brussel

**[www.11.be](http://www.11.be)**